

HET LEVEN VAN OOK ANDERS

TWEE CASESTUDIES NAAR DE VORM EN RICHTING VAN
SOCIALE COHESIE VAN DE BONDGENOOT EN OUDEZIJD

100

Daniëlle Smit
Tirza Marsen

LINKER AFBEELDING: Tekening bovenaanzicht terrein van De Bondgenoot, voorkant nieuwsbrief mei 2016.

RECHTER AFBEELDING: Tekening vooraanzicht van het Vaderhuis van Oudezijds 100, binnenomslag jubileumboekje (Prins en Verheij 2005).

Het leven kan ook anders

Twée Casestudies naar de Vorm en Richting van Sociale Cohesie van De Bondgenoot en Oudezijds 100

Bachelor Thesis 2015-2016

Tirza Marsen 3995240
T.J.Marsen@students.uu.nl

Daniëlle Smit 4108175
A.D.Smit@students.uu.nl

Begeleider: Hans de Kruijf

Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave

Dankwoord	7
Inleiding	9
I. Probleemstelling	9
II. Centrale argument	9
III. Doelstelling en relevantie	11
IV. Methodologische verantwoording	12
V. Vooruitblik	14
1. Theoretisch deel	15
1.1 Sociale actie	15
1.2 Individualisme en sociale cohesie	16
1.3 Sociale cohesie en intentionele gemeenschappen	19
1.4 Ideologie en praktijk	21
2. Context	25
2.1 De Bondgenoot – Barneveld	25
2.2 Oudezijds 100 – Amsterdam	26
3. De Bondgenoot	29
3.1 “Mooi mens zijn” als collectieve ideologie	29
3.2 “Mooi mens zijn” in de praktijk	31
3.3 Invloed praktisering “mooi mens zijn” op sociale cohesie	35
4. Oudezijds 100	40
4.1 “Christus present stellen” als collectieve ideologie	40
4.2 “Christus present stellen” in de praktijk	43
4.3 Invloed praktisering “Christus present stellen” op sociale cohesie	48
5. Discussie & Conclusie	53
5.1 Terugblik	53
5.2 Vorm en richting	55
5.3 Vorm en richting sociale cohesie sluit aan op ideologie	57
5.4 Besluit en aanbeveling	58
Literatuurlijst	60

Dankwoord

We zijn zowel De Bondgenoot als Oudezijds 100 dankbaar dat zij ons welkom hebben geëten in hun leefgemeenschap als tijdelijke medebewoners. Ook zijn we bijzonder dankbaar voor het vertrouwen dat we kregen om onderzoek te mogen doen onder de bewoners van De Bondgenoot en Oudezijds 100. We hebben het als heel bijzonder ervaren dat we ons deel mochten voelen van de gemeenschap waarin we onderzoek deden. Wat betreft De Bondgenoot voelt Daniëlle zich, zoals ook al vaker uitgesproken is, haast een familie rijker. Dank voor de gastvrijheid waarmee ze werd ontvangen en de ruimte die ze heeft ervaren om “haarzelf te zijn” in hun midden. In De Bondgenoot heeft iedereen op geheel persoonlijke wijze bijgedragen aan een fantastische onderzoekservaring. Wat betreft Oudezijds 100 heeft Tirza het als persoonlijk verrijkend ervaren dat ze een inkijkje mocht krijgen in de persoonlijke levens van heel aantal gemeenschapsleden, daarin ook mee mocht lopen en daarbij heeft kunnen zien hoe de communityleden van de leefgemeenschap op een eigen manier willen gaan voor waar zij in geloven. Tirza wil verder Thomas specifiek bedanken voor zijn vriendschap, het meedenken over bepaalde zaken in Oudezijds 100 en zijn scherpe observaties. Uiteraard willen we ook onze begeleider Hans de Kruijf bedanken voor zijn kritische blik en zijn bereidheid om telkens met ons mee te denken, zelfs toen wij last-minute grote wijzigingen aan wilden brengen. Vanzelfsprekend moet gezegd worden dat we hebben genoten van zijn cynische opmerkingen, die hun eigen wonderlijke invloed op onze thesis hebben gehad. Bedankt!

Tirza & Daniëlle

Ik wil Tirza bedanken voor de prettige samenwerking en de continue stimulatie om onze thesis tot dit eindresultaat te brengen. Ik ben blij dat we in de loop van het hele onderzoeksproces zulke goede vrienden zijn geworden en denk regelmatig met een glimlach terug aan alle toffe momenten die wij samen gehad hebben, zowel in het veld als tijdens het schrijven.

Daniëlle

Ook ik wil Daniëlle bedanken voor het gehele traject dat we samen succesvol doorlopen hebben. Het is tof dat we zo verschillend zijn en elkaar zo goed hebben kunnen aanvullen, terwijl we ondertussen een positief gekke vriendschap hebben kunnen opbouwen. We zijn aan elkaar gewaagd en zijn tot mooie dingen gekomen die fijne herinneringen vormen.

Tirza

Inleiding

I. Probleemstelling

‘Zo ideaal gaat het er in de samenleving niet aan toe. Onze westerse manier van leven en werken is niet vanzelfsprekend of natuurlijk. We worden in de maatschappij erg op onszelf terug geworpen. We moeten ons aanpassen aan een naamloos, geïndividualiseerd en geprivatiseerd bestaan. De eenzaamheid die dat meebrengt, moeten we goed en normaal vinden. [...] Wie komt er nog toe aan het gesprek over de zin en de kunst van het leven?’ schrijft Boonzaaijer (2011:15-16), oprichter van leefgemeenschap De Bondgenoot, in een betoog voor gemeenschappelijk leven. In de ogen van veel mensen is deze behoefte aan gemeenschappelijk leven een logische reactie op onder andere de vervreemding in de huidige samenleving (Shenker 2011[1986]:2). Castells (1997) beschrijft hoe instituten en organisaties in het verleden voor een vorm van gedeelde identiteit zorgden. Hij laat zien hoe deze gedeelde identiteit wordt ondermijnd door processen van individualisering, privatisering en globalisatie die in het postmoderne tijdperk op gang zijn gekomen.

Ook Kearns en Forrest (2001:2125) beargumenteren dat de traditionele banden binnen de samenleving, zoals gedeelde ruimte, nauwe verbinding met familie en gedeelde religieuze en morele waarden, in de laatste helft van de 20^e eeuw vervangen zijn door anonimiteit, individualisme en onderlinge competitie. Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler en Tipton (2008[1985]:xxxvi) geven aan dat de huidige processen in de samenleving het gevoel van sociale cohesie ondermijnen op elk niveau. De theorie stelt dan ook dat gemeenschapsleven een oplossing kan bieden voor dit ervaren gebrek aan sociale cohesie in de huidige samenleving (Shenker 2011[1986]:2). Sociale cohesie draait namelijk niet alleen om de gevoelens of psychologische toestand van mensen, ook het werkelijke gedrag van mensen is van belang (Chan, To en Chan 2006:290). Werkelijk gedrag wordt onder ander aangestuurd door een levensvisie (MacDonald 1988), door een ideologie. Het leven in intentionele gemeenschappen gaat gepaard met idealen van de leden van de gemeenschap die mogelijk overeenkomen op bepaalde punten (Shenker 2011[1986]:70). Wanneer bepaalde idealen van de leden van een gemeenschap overeenkomen kan er gesproken worden van een collectieve ideologie. Wij willen aantonen dat het deze collectieve ideologie is die sociale cohesie creëert en van invloed is op haar uitingsvormen.

II. Centrale argument

In deze thesis laten we een aantal in elkaar overlopende argumenten ten behoeve van ons centrale argument de revue passeren. Zo tonen we het individualisme als een kenmerkende karakteristiek van het (post)moderne tijdperk dat kan leiden tot een ervaren gebrek aan sociale cohesie.

Vervolgens zullen we een huidig fenomeen voorleggen, namelijk dat intentionele gemeenschappen willen inspelen op het voorgenoemde gebrek, aangezien sociale cohesie voor deze leefgemeenschappen een doel is. Ook zullen we demonstreren dat deze intentionele gemeenschappen een richtinggevende collectieve ideologie hebben en dat het streven naar sociale cohesie als een component gezien kan worden van die ideologie. Wij willen ons verder concentreren op de relatie tussen de imperfecte uitvoering van een collectieve ideologie en de creatie van sociale cohesie. Met deze thesis zullen wij namelijk als centrale argument betogen dat de vorm en richting van door een leefgemeenschap gecreëerde sociale cohesie beïnvloed wordt door de praktisering van de collectieve ideologie in die leefgemeenschap. Overigens werkt dit vice versa ook, maar hier hebben wij niet op gefocust en daarom gaan we er verder niet op in. De invloed van de praktisering van een collectieve ideologie hebben we in twee religieuze intentionele gemeenschappen, De Bondgenoot in Barneveld en Oudezijds 100 in Amsterdam, comparatief onderzocht. Hierbij hebben we gekeken naar de organisatie van de gemeenschappen voor een algemeen beeld. Verder is data verzameld wat betreft idealen van gemeenschapsleden, indicaties voor een collectieve ideologie, de praktijk in het dagelijkse leven en de positie binnen de bredere samenleving. Dit hebben we gedaan om zodanig de relatie bloot te kunnen leggen tussen de aanwezigheid van een collectieve ideologie en de poging tot het gezamenlijk uitvoeren daarvan enerzijds alsook het verwezenlijken van sociale cohesie anderzijds.

Om grip te kunnen krijgen op het fenomeen van sociale cohesie zullen wij een werkdefinitie geven, zodat we kunnen bepalen wanneer van sociale cohesie gesproken kan worden. Daarnaast introduceren we het concept “cohesieve sociale actie”. Het begrip “sociale actie” dat we aan het begin van ons betoog zullen behandelen, gaan we gebruiken als een basisconcept dat we verbinden aan het begrip “sociale cohesie” om zo tot “cohesieve sociale acties” als (on)bewust doelmatig benutte mechanismes van sociale cohesie te kunnen komen. We nemen cohesieve sociale acties zo als maatstaf, omdat we hiermee inzicht willen geven in de vorm en richting van de sociale cohesie van De Bondgenoot en Oudezijds 100. Om ook aan te kunnen geven wanneer sprake is van cohesieve sociale acties zullen wij een aantal voorwaarden benoemen die deze acties determineren. We zullen verder de rol die religie en spiritualiteit binnen leefgemeenschappen spelen bespreken, omdat dit vanwege de potentiële bindingskracht volgens ons een belangrijke cohesieve sociale actie kan zijn. We hebben daarom ook gekozen voor het onderzoeken van twee religieuze intentionele gemeenschappen. Om daadwerkelijk te kunnen zeggen dat het voorgenoemde als een cohesieve sociale actie geldt, wenden we ons net als voor andere cohesieve sociale acties tot onze verzamelde data.

III. Doelstelling en relevantie

Het doel van deze thesis is om bij te dragen aan de kennis over de wisselwerking tussen ideologie en sociale cohesie in het kader van intentionele gemeenschappen. Door hier op in te gaan ontstaat er duidelijkheid over de relatie tussen beiden alsook over de invloed van een collectieve ideologie op sociale cohesie. Waar bijvoorbeeld Wilkinson (2007), die laat zien dat er een verschil is in de mate van sociale cohesie in verschillende gemeenschappen, zich afvraagt hoe dit verschil veroorzaakt wordt, willen wij deze vraag beantwoorden door te beargumenteren dat een collectieve ideologie de mate van sociale cohesie beïnvloedt, doordat bepaald gedrag voortvloeit uit de normen en waarden die behoren bij een ideologie. Deze argumentatie is niet alleen interessant op wetenschappelijk terrein, maar kan ook in de praktijk ondersteunend zijn voor intentionele gemeenschappen, aangezien hiermee de waarde van een gegronde ideologie en haar praktisering onderstreept wordt. Het is van belang dat het voor leefgemeenschappen duidelijk is dat een levende collectieve ideologie van grote invloed is op de mate en vorm van sociale cohesie, aangezien sociale cohesie de lijm is die de leefgemeenschap in stand houdt. Dit geldt niet alleen voor leefgemeenschappen in de opstartfase, maar juist ook voor leefgemeenschappen die al langere tijd bestaan, aangezien er altijd bewust gewerkt moet worden aan het voortbestaan van de leefgemeenschap.

Daarnaast willen we een theoretisch model voor het benaderen van sociale cohesie toepassen, waarover ons inziens nog te weinig gepubliceerd is. Kearns en Forrest (2001) spreken bijvoorbeeld wel over het benaderen van sociale cohesie op verschillende niveaus in de samenleving en De Hart (2002:9) spreekt van dimensies van sociale cohesie, maar hier wordt nog geen verder onderscheid gemaakt in uitingsvormen van sociale cohesie binnen die niveaus. Dempsey, Bramley, Power en Brown (2011:291) geven al wel kritiek op de eenzijdige benadering van het concept sociale cohesie, zeker nu dit een steeds prominentere rol krijgt in maatschappelijke discussies. Zo beargumenteren zij dat wetenschappelijke concepten rondom sociale cohesie ontwikkelt zijn naar aanleiding van de acute maatschappelijke behoefte aan deze concepten die is ontstaan door een versterking van burgerinitiatieven en lokale empowerment (2011:289). Hierbij laten zij tevens zien dat sociale cohesie vaak benaderd wordt vanuit een positief/negatief onderscheid, waarmee men een waardeoordeel geeft aan het voorkomen van sociale cohesie. Wanneer de bron of veroorzaker van sociale cohesie als een *public ‘bad’* gezien wordt, wordt er gesproken van negatieve sociale cohesie (2011:292). In deze thesis zal de nadruk niet liggen op het niveau-onderscheid dat gemaakt kan worden, alhoewel sociale cohesie vanuit het niveau van de intentionele leefgemeenschappen behandeld wordt. Eveneens willen we voorbijgaan aan het als positief of negatief bestempelen van voorkomende vormen van sociale cohesie, aangezien het, zoals verderop (met name in paragraaf 1.2) uitgebreid besproken zal worden, in een sterk individualiserende samenleving waar men een gebrek aan sociale cohesie kan ervaren veeleer van belang is hoe de aanwezige uitingsvormen van

sociale cohesie opgemerkt kunnen worden, dan deze te labelen en dientengevolge af te schrijven als onwenselijk.

We willen voornamelijk bijdragen door sociale cohesie op te delen in verschillende uitingsvormen. Dit is al in zekere mate gedaan door De Hart (2009:10) wanneer hij stelt dat sociale cohesie een gradueel begrip is, waarbij sprake kan zijn van een hoge of lage mate van betrokkenheid. Echter, het onderscheid wat wij maken gaat verder dan deze kanttekening van De Hart en is niet gebaseerd op eerdere publicaties, maar op het door ons verrichte veldwerk. Zo zullen we beargumenteren dat sociale cohesie, vanuit één niveau bezien, zowel intern als extern gericht kan zijn. Dit houdt in dat sociale cohesie ervaren kan worden binnen het niveau alsook tussen het “eigen” niveau en andere niveaus. Dit laatste betitelen wij als extern gerichte sociale cohesie, omdat sociale cohesie in deze thesis beschouwd wordt vanuit één niveau, namelijk dat van de leefgemeenschappen. Een gevoel van cohesie met andere niveaus wordt daarmee extern gericht, terwijl een gevoel van cohesie met de leden van de eigen gemeenschap als intern bestempeld kan worden. Voorts willen wij aan de hand van onze bevindingen uit het veldwerk beargumenteren dat er een duidelijk verschil waarneembaar is tussen een passieve en een actieve uitingsvorm van sociale cohesie. Wanneer uit de dagelijkse praktijk blijkt dat men streeft naar sociale cohesie, bestempelen wij dit als actief, terwijl er bij passieve sociale cohesie nog steeds sprake is van de wens om sociale cohesie te bewerkstelligen, maar dit blijkt niet direct uit het dagelijks handelen. Vanzelfsprekend betreft deze actief-passiefverdeling een continuüm, wat vergelijking van de vorm van sociale cohesie in verschillende leefgemeenschappen (of vergelijking op andere niveaus van sociale cohesie dan een leefgemeenschap) relevant maakt. Door de focus te leggen op deze verschillende uitingsvormen en sociale cohesie slechts vanuit één niveau te benaderen hopen wij een verfrissende invalshoek op sociale cohesie te geven.

IV. Methodologische verantwoording

Tijdens ons veldwerk hebben wij data verzameld via participerende observatie, gesprekken en informele, ongestructureerde evenals semi-gestructureerde interviews. Wij hebben observerend geparticipeerd wat betreft de dagelijkse routine en activiteiten om zicht te krijgen op voornamelijk de organisatie van de intentionele gemeenschappen en het leven van alledag. Participerende observatie aangaande idealen en positie in de bredere samenleving diende als aanvulling op andere methoden en verifiëring. Een beletsel was dat in beide leefgemeenschappen de nadruk op participatie lag vanwege het sociale samenlevingsaspect en alle activiteiten die daarbij kwamen kijken. Hierdoor ontstond moeite om analytische afstand te nemen en om niet volledig opgenomen te worden. Desondanks bleef observatie een impliciete en belangrijke rol spelen. We hebben daarbij geleidelijk ontdekt hoe een betere balans te vinden in het innemen van een veld- en

onderzoekersrol. Verder hebben wij gebruikgemaakt van gesprekken en informele interviews ter versterking van de participerende observatiedata en het vergrootten van onze algemene datavergaring. Deze interviewvormen waren nadrukkelijk van nut tijdens de vele informele momenten en verschaften soms een diepe inkijk die op formeel gecreëerde momenten wegviel. In De Bondgenoot was de noodzaak tot formele interviews zelfs minder aanwezig. In Oudezijds 100 bleek het voor verdieping en verbreding desalniettemin essentieel om formele onderzoeksmomenten te creëren. Via ongestructureerde en semi-gestructureerde interviews, maar dus ook via gesprekken en informele interviews, konden we leren welke idealen gemeenschapsleden hadden, of er sprake was van een collectieve ideologie en welke positie de leefgemeenschappen binnen de bredere samenleving bekleedden. In onze formele interviews hing de keuze voor verdieping of verbreding af van de tijd van de informant, hetgeen de bewuste persoon zelf aandroeg, en de opgemerkte aanvullingen die het onderzoek behoefde. Voor deze interviews werkten we zowel met grove als in detail uitgewerkte topiclijsten die aangevuld werden als dat nodig was. Aanvankelijk wilden we ook focusgroepen met betrekking tot idealen houden, maar dit hebben we niet gedaan, omdat dit niet nodig bleek en in Oudezijds 100 overigens ook niet mogelijk was.

Tevens een belangrijk punt om te noemen, is dat wij niet op de conventionele manier geanalyseerd hebben. Door tijdgebrek tijdens het veldwerk hebben wij vooral analyses gemaakt via eigen overdenkingen naar aanleiding van (nieuw) verzamelde data alsook mondeling met elkaar en hebben we schriftelijk een begin gemaakt met het vergelijken van thema's en het leggen van verbanden. Het is mogelijk dat we hierdoor bepaalde gaten in de data over het hoofd hebben gezien tijdens het veldwerk, maar het heeft alsnog geleid tot onderling gerelateerde belangrijke thema's en inzichten die we later uitgewerkt en verdiept hebben op onze eigen geprefereerde manier, namelijk door geregistreerde data te bekijken en schriftelijke beschrijvingen te maken om zo thema's te vergelijken en verbanden te leggen wat volgens ons geleid heeft tot een degelijke kennis van zaken. Het onderzoek dat wij, zoals eerder gezegd, in twee religieuze leefgemeenschappen gedaan hebben, betreft een andere kwestie. Deze gemeenschappen relateren zich op een eigen manier tot het christendom. Voor het onderzoek waren we al redelijk bekend met gangbare christelijke ideeën en gebruiken vanwege het feit dat we beiden een christelijke achtergrond hebben en we als christen het veld in gingen. Toch bleek de religieuze ervaring in De Bondgenoot en Oudezijds 100 erg af te wijken van wat we gewend waren, wat tot gevolg had dat wij enerzijds gemakkelijker konden begrijpen hoe verstrekkend de invloed van religie en spiritualiteit is in het dagelijks leven, terwijl we anderzijds tegen het probleem aanliepen teveel vanuit onze persoonlijke religieuze blik te kijken, waardoor vooroordelen en onjuiste veronderstellingen het ons ongetwijfeld wat lastiger hebben gemaakt om objectief onderzoek naar de religieuze component te doen.

Daarbij komt dat De Bondgenoot al snel ervaren werd als relatief open en warm waar de kerngroep van Oudezijds 100 meer afstandelijk en betrekkelijk onverschillig leek. Het voorgenoemde bracht voor ons beiden het potentiële ethische probleem met zich mee dat we de sociale cohesie van de intentionele gemeenschappen door eenzijdig gekleurde brillen zouden gaan beoordelen. Het is ons echter gelukt om een genuanceerder en meerzijdiger beeld te krijgen. Het centrale argument is daarbij een houvast voor ons, omdat we naar een feitelijke uitleg van de vorm en richting van sociale cohesie toewerken zonder dat daar waardeoordelen aan gekoppeld zitten. Hierbij is het wel belangrijk dat we met een kritische blik blijven kijken.

V. Vooruitblik

Verschillende concepten en hun onderlinge relaties zullen hierna in het theoretisch deel besproken worden ter ondersteuning van ons betoog. We beginnen met sociale actie. Vervolgens gaan we door op het (post)moderne tijdperk, individualisme en de behoefte aan sociale cohesie. We kijken daarna naar individualisme, de behoefte aan gemeenschappelijk leven, intentionele gemeenschappen en sociale cohesie. Dan komt de bespreking van intentionele gemeenschappen in relatie tot een collectieve ideologie evenals de connectie tussen dergelijke gemeenschappen en cohesieve sociale acties in de vorm van een bespreking van het gebruik van religie en spiritualiteit aan bod. In de context behandelen we de organisatie van de twee door ons onderzochte intentionele gemeenschappen. We maken zo een koppeling tussen de literatuur en ons empirisch onderzoek. De twee daarop volgende hoofdstukken zijn dus ook empirisch en demonstreren de aanwezigheid van een collectieve ideologie in De Bondgenoot en Oudezijds 100, de praktisering van deze ideologie en de invloed van die praktisering op sociale cohesie. We sluiten af met een discussie en eindconclusie door een overzicht van onze bevindingen te geven, beide gemeenschappen te vergelijken met elkaar en ons centrale argument te bespreken.

1. Theoretisch deel

1.1. Sociale actie

Sociale actie kan gedefinieerd worden als “menselijke acties binnen een sociale context” (Parson en Shils 2001[1953]:xi). Hoewel deze brede definitie alle sociale acties insluit, is het te veelomvattend. We willen deze definitie ten behoeve van deze thesis specificeren om dit vervolgens te koppelen aan individualisme en sociale cohesie. Grondleggers van de ideeën over sociale actie, onder wie Weber en Barth, specificeren deze definitie van sociale actie door elk hun eigen voorwaarden te stellen aan acties en aan de context van deze acties alvorens deze “sociale acties” genoemd kunnen worden. Weber (1968:4) noemt allereerst de voorwaarde dat het een actie moet betreffen waar het handelende individu een subjectieve betekenis aan geeft. Het moet dus een actie betreffen die het individu bewust uitvoert en waarbij het individu zich bewust is van de betekenis die daaraan door hemzelf of anderen wordt toegeschreven. Een tweede voorwaarde die Weber stelt is dat er andere mensen bij de actie betrokken zijn met wie door het handelende individu expliciet rekening wordt gehouden. Het handelende individu moet zich dus ook bewust zijn van de mensen die met de actie gemoeid zijn en diens actie afstemmen op deze mensen. Een laatste voorwaarde die Weber stelt is dat de actie een doel of richting moet hebben. Ook met het mogelijke resultaat van de actie moet het handelende individu dus rekening houden en zijn actie sturen aan de hand van het beoogde resultaat (Weber 1968:4).

Barth (1967:665) stuit in zijn zoektocht naar de oorzaak van continuïteit in de samenleving op sociale actie. Hij is van mening dat de ene actie niet automatisch een andere actie voortbrengt, maar dat sociale acties voortkomen uit de wens om iets te bemachtigen of te bereiken. Het beoogde doel kan worden gerealiseerd door middel van competitie of juist coöperatie met anderen; dit maakt de acties voorspelbaar (Barth 1967:665). Volgens Barth worden acties afgestemd op de acties van anderen of op de acties waarvan men verwacht dat anderen ze zullen gaan doen (1967:663). Hiermee sluit Barth zich aan bij Weber, wanneer die stelt dat sociale acties als voorwaarde hebben dat er expliciet rekening gehouden wordt met andere mensen. Barth is gedetailleerder dan Weber door te zeggen dat acties worden bepaald door coöperatie en competitie in plaats van slechts over het hebben van een doel of richting met een actie te spreken. Wijzelf willen deze toevoeging van Barth niet overnemen als inperking van onze definitie, maar wel in aanmerking nemen dat al dan niet coöpereren met anderen een belangrijk onderdeel is van sociale acties. Wij willen sociale actie dan ook definiëren als een actie waaraan het handelende individu een subjectieve betekenis geeft en waarbij hij rekening houdt met het gedrag dat hij verwacht van andere mensen. Webers gedachtegoed wat betreft het nastreven van een doel is, zoals verderop zal blijken, in lijn met onze

focus op ideologie. Overigens hoeft een sociale actie niet per se het beoogde doel te realiseren, zolang er maar sprake is van een doel. Tot slot hoeft het handelende individu zich niet bewust te zijn van zijn doel, er kan dus tevens sprake zijn van een onbewust doelmatige sociale actie.

1.2 Individualisme en sociale cohesie

Sociale acties zijn ingebed in een tijdperk waarin het handelende individu leeft. Het huidige tijdperk wordt over het algemeen het postmoderne tijdperk genoemd. Poldervaart (2001:18) noemt een aantal kenmerken die zij als typisch postmodern beschouwt, waaruit blijkt dat het individu en zijn authenticiteit centraal staan in het postmoderne tijdperk. Zij concludeert vervolgens dat de nadruk tegenwoordig veel meer op het individu wordt gelegd dan op het collectieve (Poldervaart 2001:20). Volgens Bertens (1995:5) is met het postmodernisme de zelfreflectie, die al kenmerkend was voor het modernisme, geradicaliseerd. Met andere woorden, de nadruk op het individu en reflectie op het eigen individu is in het postmoderne tijdperk nog sterker dan in het modernisme al het geval was. Poldervaart (2001: 16) omschrijft het postmodernisme dan ook als een consequentere uitwerking van het modernisme. Ook Brannen en Nilsen (2005:415-416) sluiten zich hierbij aan wanneer zij zeggen dat individuele keuzes en beslissingen in het postmoderne tijdperk in het middelpunt worden gezet. Wij nemen in acht dat het postmodernisme in principe als een radicalisering van het modernisme gezien kan worden en erkennen dat er in het (post)moderne tijdperk veel nadruk ligt op het individu. Daarom willen wij in ons onderzoek het gedachtegoed van bovengenoemde auteurs overnemen en in aanmerking nemen wanneer wij onderzoek doen naar sociale cohesie.

Door de grote nadruk op het individu in plaats van het collectieve kan een gevoel van eenzaamheid gecreëerd worden. Bellah et al. (2008[1985]:xxxvi) geven aan dat de huidige gebeurtenissen in de samenleving het gevoel van verbondenheid ondermijnt op elk niveau. Hofstede (1980) definieert individualisme als de emotionele onafhankelijkheid van groepen, organisaties en andere collectiviteiten. Hui (1988:18) plaatst hier collectieve samenlevingen tegenover waar de identiteit van een persoon wordt ontleend aan het sociale systeem in plaats van aan persoonlijke kenmerken en stelt dat in individualistische samenlevingen zoals de (post)moderne de sociale cohesie ondermijnd wordt waardoor een gebrek aan sociale cohesie ervaren kan worden. Kateb (1989:926) gaat hier tegenin door te stellen dat individualisme menselijke relaties niet elimineert, maar ze herdefinieert, iets wat volgens Kateb vaak niet wordt erkent door gemeenschappen. Mensen vormen in een individualistisch tijdperk zoals de huidige een groep die bij elkaar gehouden wordt door overeenstemming in plaats van door religie, etniciteit, een gemeenschappelijk verleden of tradities en gebruiken (Kateb 1989:926).

We willen vast opmerken dat, waar Kateb (1989:926) religie bestempelt als cohesie-creërend mechanisme dat niet langer centraal staat in het (post)moderne tijdperk, religie en spiritualiteit een

prominente rol innemen in de beide onderzochte leefgemeenschappen. Dit betekent dan ook dat er in beide leefgemeenschappen sprake is van cohesie op basis van een collectief gedragen religie of spiritualiteit. De implicaties hiervan voor ons onderzoek zullen in paragraaf 1.4 besproken worden. Kateb zegt over een individualistisch tijdperk als het (post)moderne dat er nog steeds sprake is van verbinding, maar dan geïmplementeerd in een rechtscultuur. Hiermee stelt Kateb dat er niet zozeer gesproken kan worden van een meerdere of mindere mate van sociale cohesie, maar eerder van een andere uitingsvorm van sociale cohesie, die niet altijd als zodanig wordt ervaren. Deze uitspraak kan gekoppeld worden aan het betitelen van sociale cohesie als positief of negatief zoals Dempsey et al. (2011:292) dat beschrijven, aangezien bij een dergelijke bestempeling teveel nadruk wordt gelegd op mogelijke gevolgen van sociale cohesie die door de samenleving op een bepaalde manier gewaardeerd worden. Men gaat daarbij voorbij aan het gegeven dat wel degelijk sociale cohesie ervaren kan worden en wat dit betekent voor bepaalde groepen mensen, wat verderop verduidelijkt wordt in een verhandeling over de invloed van een collectieve ideologie op de uitingsvormen van sociale cohesie.

We hebben zojuist laten zien dat er door de opkomst van individualisme in een (post)modern tijdperk een gebrek aan verbondenheid ervaren kan worden en willen daarom nu dieper ingaan op het concept sociale cohesie. Chan, To en Chan (2006:290) formuleren na een uitgebreide verhandeling van sociale cohesie de volgende definitie: ‘Social cohesion is a state of affairs concerning both the vertical and horizontal interactions among members of society as characterized by a set of attitudes and norms that includes trust, a sense of belonging and the willingness to participate and help, as well as their behavioral manifestations.’ De nadruk wordt hier gelegd op attitudes en normen. Wanneer attitudes en normen met anderen gedeeld worden, komen gevoelens van saamhorigheid en samenwerking tot stand. Dat er vervolgens naar deze attitudes en normen moet worden gehandeld, wordt ook door Chan, To en Chan (2006:290) bevestigd wanneer zij zeggen dat sociale cohesie niet alleen draait om de gevoelens of psychologische toestand van mensen. Ook bepaald gedrag of bepaalde acties van saamhorigheid, vertrouwen, coöperatie en hulp zijn van belang. Zij geven hierbij het voorbeeld dat een hoog niveau van bereidheid tot coöperatie en hulp betekenisloos zouden zijn wanneer zij niet gepaard zouden gaan met een aanzienlijk aandeel van sociale en politieke participatie. Hiermee gaan zij in op concepten die al eerder door Barth (1967:665) zijn aangehaald met betrekking tot sociale actie, maar voegen hier enkele voorwaarden aan toe. In onze thesis willen wij de voorgenoemde definitie alsook het idee dat niet alleen ideeën en gevoelens, maar juist ook het werkelijke gedrag van mensen van belang zijn, in aanmerking nemen. Het onderscheid tussen ideeën en handelen zal ook ter sprake komen wanneer hieronder het concept ideologie wordt behandeld.

Alhoewel wij van mening zijn dat hierboven genoemde elementen zeker een belangrijke rol

kunnen spelen in het creëren van sociale cohesie, willen wijzelf sociale cohesie breder definiëren. In overeenstemming met De Hart (2002:9), zullen wij als definitie hanteren dat er sprake is van sociale cohesie wanneer er een coherent systeem bestaat waarbinnen mensen zich verbonden voelen. Dit houdt in dat het ervaren van sociale cohesie ontstaat en zichtbaar wordt in het onderlinge contact en de betrokkenheid op anderen. Bij deze definitie is de eerder genoemde kanttekening dat individualisme verbindingen verandert in plaats van elimineert (Kateb 1989:926) van belang. Hierdoor kan het gevoel ontstaan dat sociale cohesie verdwenen is, terwijl er slechts sprake is van een verandering in de uitingsvorm van sociale cohesie. Mede hierom introduceren wij, zoals al eerder is aangekondigd, een theoretisch model dat sociale cohesie benaderd op een manier die past bij deze verandering in uitingsvorm. Hierbij is het van belang om in gedachte te houden dat een gebrek aan sociale cohesie wel degelijk ervaren kan worden, maar dat dit ervaren gebrek niet noodzakelijk betekent dat er daadwerkelijk geen sociale cohesie is. Aangezien wij willen aantonen dat er, in ieder geval binnen de beide onderzochte leefgemeenschappen, wel degelijk sprake is van het ervaren van sociale cohesie, zullen wij in het vervolg dan ook spreken van een *ervaren* gebrek aan sociale cohesie.

Met betrekking tot sociale cohesie zal in onze thesis het begrip “cohesieve sociale actie” worden gebruikt. Hiermee wordt een sociale actie bedoeld waarmee men het doel voor ogen heeft om sociale cohesie te creëren of te versterken. Dit hoeft niet noodzakelijk een gezamenlijke sociale actie te betreffen, zolang de actie maar tot doel heeft dat er wordt bijgedragen aan het vergroten van de sociale cohesie. Ook hoeft het niet noodzakelijk een bewuste actie te betreffen, aangezien cohesieve sociale acties onderdeel kunnen zijn geworden van een leefwijze. Dat betekent dat het handelende individu niet expliciet nadenkt over het uitvoeren van de cohesieve sociale actie, terwijl de actie onbewust wel als doel heeft sociale cohesie te creëren. Een belangrijke notie hierbij is dat een cohesieve sociale actie niet noodzakelijk het beoogde doel hoeft te realiseren, om tweeërlei redenen. Allereerst is het mogelijk dat een cohesieve sociale actie waarvan niet het beoogde doel gerealiseerd is, alsnog via een andere weg bijdraagt aan het creëren van sociale cohesie. Voorts geldt dat niet zozeer het daadwerkelijk creëren van sociale cohesie van belang is, maar voornamelijk de wens om sociale cohesie te creëren. Daarom willen wij ook acties die uiteindelijk niet bijdragen aan het vergroten van sociale cohesie, maar dit wel tot doel hadden, als cohesieve sociale actie bestempelen. Deze toelichting, evenals de toevoeging dat acties ook onbewust uitgevoerd kunnen worden, geven wij als nuancering van onze definitie van cohesieve sociale actie. We willen dit dus niet uitgebreid bespreken in deze thesis, maar slechts helderheid bieden over ons verstaan van dit concept.

Wij introduceren dit begrip, omdat sociale cohesie in het (post)moderne tijdperk ondermijnt wordt. Nu de nadruk veelal ligt op het individu en eigen keuzes maken, kunnen mensen extra sterk

verlangen naar verbondenheid met een groep gelijkgestemden (Kearns en Forrest 2001:2128). Deze behoefte aan een gedeeld besef van moraliteit en een gezamenlijke doelstelling kan worden benadrukt door de pogingen om sociale cohesie te creëren door middel van cohesieve sociale acties. Gelijkgestemdheid en een gedeeld besef van moraliteit kan voortkomen uit het collectief aanhangen van een religie of spiritualiteit. Vanwege de centrale rol die religie en spiritualiteit innemen in beide onderzochte gemeenschappen willen wij ons focussen op cohesieve sociale acties, aangezien het gezamenlijk beleven van religie of spiritualiteit kan zorgen voor de implementatie van diverse cohesieve sociale acties in het dagelijks leven, wat het ervaren van sociale cohesie kan versterken of creëren. We zullen nu ingaan op de poging om sociale cohesie te vergroten door middel van gemeenschappelijk leven. Bij deze vorm van leven zijn cohesieve sociale acties in het algemeen bijzonder van belang, zoals naar voren zal komen in latere hoofdstukken.

1.3 Sociale cohesie en intentionele gemeenschappen

We hebben laten zien dat individualisme en een ervaren gebrek aan sociale cohesie aan elkaar gelinkt kunnen worden in (post)moderne samenlevingen. Mesters en Borchert (1982:8) redeneren dat gemeenschap iets is wat er moet zijn. De gerichtheid op zichzelf zou betekenen dat mensen geen leefbaar bestaan met elkaar kunnen leiden. Er wordt geattendeerd op de roep om solidariteit en ook op die tot broederschap en gemeenschap op diverse levensterreinen. Kateb (1989:921, 923-926) betuigt in een theoretische discussie dat het aansporen tot meer wederkerigheid, saamhorigheid en discipline evenals een grotere groepsidentiteit kunnen leiden tot onderwerping, het gewillig accepteren gebruikt te worden, omdat men dit geleerd heeft, terwijl individualisme hiervoor juist waakt. Het op rechten gebaseerde individualisme zou daarbij niet haaks staan op het verlichten van lijden waar sociale projecten die verder gaan dan die verlichting vaak onderwerping in het vooruitzicht stellen. Evenwel associeert Fukuyama (2001:11) excessief individualisme eveneens met onvrijheid wanneer de staat ingrijpt vanwege de onbekwaamheid van individuen om zich te organiseren door de onwil zich in publieke zaken te mengen. De vraag naar gemeenschappelijkheid enerzijds en de uiting van individualisme anderzijds kennen beide dus een potentieel risico op onderworpenheid en neemt het belang van gemeenschap bovendien niet weg. Kateb gaat voorbij aan het gebrek aan sociale cohesie dat tegenwoordig ervaren kan worden door een ervaren gebrek aan solidariteit en verbondenheid.

Op dit laatste wordt in de bredere samenleving juist actief gereageerd. Shenker (2011[1986]:2) stelt dat binnen elke samenleving altijd mensen zullen zijn die naar de alomvattende integratie van de bredere samenleving of van groepen binnen die samenleving streven. Er werd eerder laten zien dat de nadruk op het individu tegenwoordig niet meer onlogisch is en Shenker (2011[1986]:2) betuigt daarbij dat de behoefte aan gemeenschappelijk leven dat vormgegeven wordt

in contemporaine intentionele gemeenschappen door veel mensen wordt gezien als een passende reactie op onder meer de ervaren vervreemding in de hedendaagse samenleving. Intentionele gemeenschappen kunnen tegenwoordig dus gezien worden als een antwoord op de verwijdering tussen mensen in een individualistische bredere samenleving. Brown (2002:5-6) geeft aan dat intentionele gemeenschappen behoeften verenigen van verschillende individuen, waardoor mensen met elkaar verbonden worden. Door belemmeringen in de bredere samenleving om de onontbeerlijke verbindingen met elkaar te maken, worden intentionele gemeenschappen bovendien aangegrepen om dit probleem te corrigeren. Deze gemeenschappen kunnen een thuis bieden waar men comfortabel en veilig is en ook geaccepteerd wordt (Meijering, Huigen en Van Hoven 2007:43). Kortom, intentioneel gemeenschappelijk leven kunnen we onder andere zien als een reactie op het ervaren gebrek aan sociale cohesie alsook aanmerken als een poging om sociale cohesie te creëren. Er wordt hiermee echter niet bedoeld te zeggen dat dan ook elke leefgemeenschap opgericht is vanwege een ervaren gebrek aan sociale cohesie. We spreken hier enkel van een huidig fenomeen, namelijk dat er een gebrek aan sociale cohesie ervaren wordt en dat er intentionele gemeenschappen zijn die hierop willen inspelen door hun poging sociale cohesie te creëren. Het is dit fenomeen waarop we hierna voortborduren.

Nu we een ervaren gebrek aan sociale cohesie en intentionele gemeenschappen als reactie daarop besproken hebben, rijst de vraag hoe intentionele gemeenschappen in relatie tot de “gebrekkige” bredere samenleving staan. Volgens Brown (2002:6) wendden mensen zich namelijk af van zogenaamd natuurlijke, al bestaande gemeenschappen die zowel samen de bredere samenleving maken als opgaan in die samenleving, terwijl men zich dan richt tot intentionele gemeenschappen die gezien worden als afgescheiden van de bredere samenleving. Het gaat hier dus om afwijzing van die bredere samenleving. Meijering, Huigen en Van Hoven (2007:43) spreken ook van het zich afkeren van de mainstream, hoewel de intentionele gemeenschappen daar volgens hen meestal ook aan blijven bijdragen en er deel van blijven door het gebruikmaken van diensten. Intentionele gemeenschappen kunnen zichzelf zelfs een didactische functie toedichten door alternatieven te bieden (Meijering, Huigen en Van Hoven 2007:45), bijvoorbeeld door als rehabilitatiecentra te dienen, wat zorgt voor interactie met de bredere samenleving (Brown 2002:8-9). De reikwijdte van het streven naar sociale cohesie, hoeft zich daarom niet te beperken tot de intentionele gemeenschap. Zo kan het zijn dat beoogd wordt niet alleen binnen de leefgemeenschap maar ook via de leefgemeenschap in een breder spectrum sociale cohesie te creëren.

Voordat we doorgaan op intentionele gemeenschappen in relatie tot een collectieve ideologie is het goed om nog een definitie te geven van de leefgemeenschappen die wij besproken hebben. Shenker (2011[1986]:6) beschouwt intentionele gemeenschappen als relatief kleine groepen die een bepaalde manier van leven aanhangen om specifieke doelen te bereiken. Dergelijke

gemeenschappen zijn daarbij opzettelijk gecreëerd, wat betekent dat ze niet spontaan over de tijd ontstaan zijn. Poldervaart (2001:11) ziet een intentionele gemeenschap als een doelbewuste poging om gezamenlijk te leven via een alternatieve levenswijze. Wij spraken over de poging van intentionele gemeenschappen om sociale cohesie te creëren. Deze poging kan bewust zijn, maar ook onbewust, aangezien mensen kunnen handelen met een doel waar niet expliciet over nagedacht wordt ingeval sprake is van automatisch handelen bijvoorbeeld. Dit is ook al naar voren gekomen bij de bespreking van cohesieve sociale acties. We definiëren een intentionele gemeenschap in onze thesis dan ook als een relatief kleine groep mensen die samen bewust en onbewust sociale cohesie proberen te creëren, waarbij de groepsleden ervoor gekozen hebben samen te leven en een vermeende afwijkende levenswijze aanhangen.

1.4 Ideologie en praktijk

Sociale cohesie als een doel voor intentionele gemeenschappen staat niet op zichzelf. Mesters en Borchert (1982:9) stellen het volgende: ‘Gemeenschap drukt geen structuur uit, geen maatschappijvorm, maar eerder een houding, een wensdroom, een opvatting over hoe het eigenlijk zou moeten, waar we op aan moeten sturen.’ Dit schetst treffend de aanwezigheid van een achterliggend visionair denkbeeld. Shenker (2011[1986]:30) betuigt zelfs dat de organisatie van een gemeenschap niet bij voorbaat kan plaatsvinden, omdat handelingen door een ideologie geïnformeerd worden. Dit maakt een ideologie derhalve noodzakelijk. Een passende beschrijving van een dergelijke richtinggevende ideologie heeft daarbij dus betrekking op visies en gedrag, te weten ‘a perception of reality, an evaluation of it, a prescription for relating to it in a particular way, an exhortation to act accordingly and a plan for actually doing so’ (Shenker 2011[1986]:27). Door deze beschrijving kan het streven naar sociale cohesie hier tevens als onderdeel worden gezien van een ideologie. De aanzet tot sociale cohesie als doelstelling komt voort uit een waargenomen realiteit, het individualisme, en een evaluatie daarvan, er wordt een gebrek aan sociale cohesie ervaren. Shenker (2011[1986]:27) vermeldt ook dat een doel een component is van een “complete” ideologie.

Cresswell (1996:14) geeft een ideologie drie niveaus, namelijk de definiëring van wat wel en niet bestaat, wat goed en slecht is en wat mogelijk en onmogelijk is. Om iets te willen en te kunnen veranderen, is het onontbeerlijk dat erkend wordt dat iets bestaat, dat het slecht is en dat er hoop is om verandering teweeg te brengen. Deze uitleg van een ideologie includeert wederom de wens sociale cohesie te creëren. Er wordt immers een gebrek aan sociale cohesie ervaren wat als ongewenst wordt gezien en waarbij leefgemeenschappen als mogelijke oplossing kunnen dienen. Gezamenlijk streven naar sociale cohesie is realiseerbaar, omdat een ideologie van leefgemeenschappen tevens gemeenschappelijk genoemd kan worden. Meijering, Huigen en Van Hoven (2007:42) wijzen namelijk op een algemeen kenmerk van intentionele gemeenschappen en

wel dat er sprake is van een gemeenschappelijke ideologie en dat alle leden deze ideologie aanhangen. Shenker (2011[1986]) behandelt eveneens een ideologie in relatie tot intentionele gemeenschappen als een ideologie van een bepaalde leefgemeenschap. Uit het voorgaande kan geconcludeerd worden dat intentionele gemeenschappen een gemeenschappelijke ideologie hebben als leidraad en dat het streven naar sociale cohesie als onderdeel gezien kan worden van een dergelijke ideologie.

Hiermee is echter niet alles gezegd. Een collectieve ideologie wordt door Mannheim (1976[1936]:49-50) uitgelegd als een collectief gedachtegoed van leeftijdsgroepen of sociale groepen in een specifieke historische periode dat het wereldbeeld van opposanten aanvecht. Deze definitie en ook het voorgenoemde algemene kenmerk van Meijering, Huigen en Van Hoven lijken te doen voorkomen dat de ideologie onderschreven wordt door een groep alsof deze een enkel denkend persoon betreft of dat iedereen hetzelfde vindt en denkt. Dit is geenszins het geval. Het is namelijk niet zo dat alle gemeenschapsleden de ideologie, die als gedachtegoed een bepaald samenhangend geheel betreft, in zijn alomvattendheid kennen en kunnen doorgronden. Zo geeft Shenker (2011[1986]:70) aan dat er sprake is van een meerderheid van intentionele gemeenschapsleden die onder meer ongeïnteresseerd zijn naar de ideologie toe en het niet kunnen begrijpen. De ideologie is voor hen gegeven. In andere woorden, het wordt gewoon aangenomen. Ook Blommestijn (1982:31) stelt dat vaak woordvoerders aangewezen worden die een eigen spontane ideologie voor de groep hebben die ontstaat in een continuerend creatief zoekproces. Shenker (2011[1986]:69) benoemt aanvullend de aanpassingen binnen een ideologie door veranderende omstandigheden. Bij een collectieve ideologie van een intentionele gemeenschap verwijst “collectief” volgens ons daarom naar gemeenschappelijke aanvaarding van de ideologie. Deze ideologie betreft een samenhangend geheel, waarbij we refereren aan Shenkers beschrijving van een ideologie die kort gezegd visies alsmede gedrag betreft. Eveneens wordt de ideologie door één of meer woordvoerders gearticuleerd. Tegelijkertijd kan of wil niet iedereen de ideologie verwoorden en stellen wij zelfs dat de mate van onderschrijving wisselt. Een ideologie is daarnaast in principe veranderlijk en niet statisch. Zo is ook een ideaal flexibel. We beschouwen een ideaal als een doel of een toestand waarnaar gestreefd wordt en wat onderdeel is van een ideologie. De wens sociale cohesie te creëren is in die zin een ideaal. Tevens kan een ideologie meerdere idealen bevatten. Zodoende nemen wij Mannheims definitie inclusief onze hier beschreven nuances en explicitering aan wanneer wij spreken van een collectieve ideologie van een intentionele gemeenschap.

Nu we het concept “collectieve ideologie” besproken hebben, kunnen we vervolgens kijken naar de uitvoering van een collectieve ideologie oftewel dat wat daadwerkelijk plaatsvindt in de praktijk. Het blijkt dat deze praktijk door sociale ontwikkelingen en persoonlijk gedrag altijd op gespannen voet staat met wat de ideologie zegt dat er moet gebeuren (Shenker 2011[1986]:29).

Hierdoor is sprake van een onvolkomenheid die inherent verbonden is aan de praktisering van een ideologie. Om iets te kunnen zeggen over die praktisering in relatie tot het realiseren van sociale cohesie, willen we kijken naar de door ons eerder geïntroduceerde cohesieve sociale acties. We zullen in de empirische hoofdstukken bespreken welke cohesieve sociale acties naar voren zijn gekomen. Omdat het benutten van religie en spiritualiteit volgens ons een belangrijke cohesieve sociale actie kan vormen, gaan we er hier alvast op in. We zien religie in deze thesis daarbij als een systeem dat geloof in het bovennatuurlijke betreft oftewel als ‘rooted in an established tradition that arises out of a group of people with common beliefs and practices concerning the sacred’ (Koenig 2009:284). Spiritualiteit beschouwen we als ‘people’s search for meaning, in relation to the big existential questions’ (Stifoss-Hanssen 1999:28). Zo maken we onderscheid, maar includeren de verwante concepten elkaar ook, wat eveneens zal blijken uit onze data. We zullen religie als hoofdconcept gebruiken, maar vanwege formuleringen in wetenschappelijke literatuur en door informanten kiezen we er soms ook voor om van spiritualiteit te spreken. Dit betekent niet dat we deze concepten als uitwisselbaar zien, maar wel als vergelijkbaar.

Wat geeft religie en spiritualiteit nu potentiële bindingskracht? Het samenbinden van mensen door het geven van een gevoel ergens bij te horen, is net als morele vorming en zingeving een sociale functie van religie volgens Stokvis (2014:14-15). Religie biedt morele richtlijnen (Stokvis 2014:19) en kan antwoord geven op de zoektocht naar betekenis (Silberman 2005), waardoor mensen zowel richtlijnen krijgen voor hun leven alsook vervulling kunnen vinden in hun leven en dat samen met anderen. Emmons en Crumpler (1999:20) geven verder aan dat met name religieus streven nooit volledig bereikt kan worden, waarbij zij het spirituele leven beschrijven als ‘a lifelong process of growth toward holiness and progress toward the ultimate goal of perfection.’ Dit betekent dat religie een vaste grip kan krijgen op mensen, omdat het doel nog niet bereikt is en een leven lang duurt, terwijl het tegelijkertijd in behoeften voorziet. Aangezien religie ook iets “hogers” betreft (Silberman 2005:646), iets wat buiten een persoon ligt, is een collectieve ideologie die door religie geïnspireerd wordt niet gecreëerd door aanhangers van de ideologie; het wordt gezamenlijk overgenomen uit wat door het hogere vermeend zou zijn voorgeschreven. Een religie is voor mensen namelijk een betekenisstelsel oftewel een geloof dat vaak zowel beschrijvend als voorschrijvend is, waarbij de neiging bestaat om zodra het betekenisstelsel gevormd is deze te beschouwen als een fundamentele, onbetwistbare waarheid (Silberman 2005:644-645, 649).

Nu we beschreven hebben welke cohesieve implicaties religie en spiritualiteit kunnen hebben, wenden we ons tot het benutten hiervan voor sociale cohesie in leefgemeenschappen. Meijering, Huigen en Van Hoven (2007:45) noemen een religieuze ideologie als een mogelijke ideologie van een leefgemeenschap. Een religieuze ideologie kan van belang zijn voor het creëren van sociale cohesie, omdat de basis in een geloofssysteem en/of in existentiële visies een specifieke

gezamenlijke focus geeft die van “bovenaf” gegeven is en die behoeften vervult alsook de potentie heeft om de aanhangers van die ideologie permanent te binden. De resultaten van Sosis’ (2000) onderzoek naar religieuze leefgemeenschappen wijzen er daarnaast op dat religie de samenwerking binnen een leefgemeenschap met een religieuze ideologie bevordert. Dit komt door de moeite die gedaan moet worden om rituelen uit te voeren en de dagelijks terugkomende rituelen die als middel dienen om de betrokkenheid met de groep te handhaven (Sosis 2000:81-82). Meijering, Huigen en Van Hoven (2007:45) stellen aanvullend dat gemeenschappelijke rituelen in brede zin, zoals festiviteiten, religieuze diensten, spirituele bijeenkomsten, gezamenlijk(e) maaltijden en werk, voor een gemeenschaps- en thuisgevoel zorgen. Zodanig zijn ook rituelen heel bruikbaar om sociale cohesie te realiseren en een ervaren gebrek aan sociale cohesie tegen te gaan. Uit onze data zal eveneens blijken dat een religieuze ideologie en rituelen een belangrijke bindende kracht hebben die aangewend wordt.

Om tot een slot te komen, we hebben besproken dat in (post)moderne samenlevingen, waarin individualisme hoogtij viert, een gebrek aan sociale cohesie ervaren kan worden. Vervolgens hebben we laten zien dat intentionele gemeenschappen willen inspelen op dat ervaren gebrek, aangezien deze leefgemeenschappen naar sociale cohesie streven. Sociale cohesie kan daarbij gezien worden als een component van een richtinggevende collectieve ideologie die de intentionele gemeenschappen hebben. Onze onderzochte leefgemeenschappen, De Bondgenoot en Oudezijds 100, zullen hierna als empirisch voorbeeld dienen. Cohesieve sociale acties gaan we, zoals aangegeven, gebruiken om iets te kunnen zeggen over de imperfecte uitvoering van de collectieve ideologie en de pogingen om sociale cohesie te creëren, waarbij naar voren zal komen dat het benutten van een religieuze ideologie en rituelen het meest belangrijk is in het realiseren van sociale cohesie wat betreft de twee intentionele gemeenschappen.

2. Context

2.1 De Bondgenoot – Barneveld

De Bondgenoot is een oecumenisch christelijke leefgemeenschap in Barneveld en naar eigen zeggen ‘een unieke plek in onze individualiserende maatschappij. We kiezen ervoor om samen te leven. [...] Als bonte verzameling mensen geven we het leven inhoud door elkaar te stimuleren, te inspireren en te activeren. We zijn op elkaar betrokken’ (Officiële website De Bondgenoot 2016). De Bondgenoot is opgericht in 1987, met als voornaamste doelstelling om een prettige leefomgeving te scheppen voor mensen die dat elders niet vinden. De Bondgenoot stond open voor, en bood hulp aan, mensen die door de bredere samenleving niet geholpen konden worden met hun psychische problematiek. Het idee was dat deze mensen al gebaat zouden zijn bij een prettig leefklimaat en een stabiele woonplek, waar daarnaast ook therapeutische gesprekken gevoerd konden worden wanneer daartoe behoefte was. ‘Het gaat om mensen die vastgelopen zijn in hun leven of vereenzaamd en op zoek zijn naar een nieuwe start en zingeving in sociaal verband. In de afgelopen 29 jaar hebben vele mensen op deze wijze van de leefgemeenschap De Bondgenoot gebruik gemaakt.’ (--- 2016:2). Door de jaren heen heeft er een verschuiving plaatsgevonden in de doelstelling. Waar mensen eerder tijdelijk werden opgevangen (vaak ongeveer 2 of 3 jaar) om daarna zelfstandig hun weg te vervolgen, blijven veel mensen nu langer op De Bondgenoot wonen. Daardoor is ook de heldere scheiding tussen hulpvragers en hulpverlener verwaterd. Desondanks schrijft De Bondgenoot op haar website (Officiële website De Bondgenoot 2016) dat ‘de leden als doel hebben de spiritualiteit en het leefklimaat op de leefgemeenschap te beschermen en hoog te houden’, waaruit blijkt dat zij nog dezelfde visie, waarmee het leven op De Bondgenoot wordt vormgegeven, willen behouden als 29 jaar geleden.

Ten tijde van het veldwerk wonen op De Bondgenoot dertig volwassenen en vijf kinderen. De Bondgenoot is gevestigd in het centrum van Barneveld. Dit maakt het goed bereikbaar, tegelijkertijd is Barneveld een rustig dorp, waar mensen veilig kunnen leven. Midden op het terrein van De Bondgenoot staat het “grote huis”, waarin de bewoners van De Bondgenoot elkaar dagelijks ontmoeten om samen de maaltijden te delen en koffie te drinken. Ook worden hier met enige regelmaat activiteiten georganiseerd, zoals bijvoorbeeld glasschilderen of een filmavond. Dergelijke activiteiten zijn in principe alleen toegankelijk voor bewoners van De Bondgenoot of mensen die nauw betrokken zijn bij de leefgemeenschap. Op vrijdagavond wordt er “grote kring” gehouden, waarin men gezamenlijk stilstaat bij de spiritualiteit van De Bondgenoot en samen nadenkt over belangrijke levensvragen. Centraal bij dit gesprek staat het idee van “mooi mens zijn”, waar waarden als liefde, vrijheid van geest en positief in het leven staan van belang zijn. Vanuit dit idee proberen de

bewoners van De Bondgenoot ook het dagelijks leven vorm te geven. Hier zal in het hoofdstuk over De Bondgenoot inhoudelijk dieper op ingegaan worden.

Rond het grote huis staan de eigen woningen en appartementen van de bewoners. Er wordt veel waarde gehecht aan privacy, en om er voor te zorgen dat men niet continue op elkaars lip zit is er ten tijde van de oprichting bewust voor gekozen om elke bewoner zijn eigen huis op het terrein te geven. Alhoewel de bewoners dus veel van het leven, zowel het dagelijks leven als “de grote dingen” van het leven, met elkaar delen, is er ook de mogelijkheid om je terug te trekken. Dit betekent dat, alhoewel er wordt gekozen voor een deels collectieve inrichting van het dagelijks leven, er ook de ruimte wordt geboden om zelf te bepalen welke delen van het leven een bewoner individueel wil bepalen en wil leven. Het beheer van het terrein, de woningen en een aantal projecten is onderverdeeld in een aantal stichtingen. Daarnaast is er een bestuur, op het moment van schrijven bestaande uit elf vaste bewoners van De Bondgenoot, die elke twee weken samenkomen om organisatorische zaken te regelen en met elkaar het goede leefklimaat op De Bondgenoot bewaren.

Zoals in hoofdstuk 3 uitgebreider naar voren zal komen, beschouwen de leden van De Bondgenoot zichzelf als maatschappijkritisch en willen ze met name ingaan tegen het individualisme dat zij zien in de bredere samenleving. Dit kan volgens henzelf worden gerealiseerd door een grote mate van sociale cohesie tussen de bewoners onderling. Dit hangt dan ook sterk samen met het idee van mooi mens zijn, aangezien ‘je alleen een mooi mens kunt zijn in relatie tot de ander,’ zoals door de bewoners regelmatig wordt benadrukt. Deze kijk op het gemeenschappelijk leven en de bredere samenleving maakt dat De Bondgenoot uitermate geschikt is voor dit onderzoek, waarbij sociale cohesie en idealen binnen de (post)moderne samenleving centraal staan.

2.2 Oudezijds 100 – Amsterdam

In Amsterdam, midden op de Wallen, is de leefgemeenschap Oudezijds 100 gevestigd. Een predikantenechtpaar settelde zich in 1955 in deze buurt vanwege de kerkleegstand en afwezigheid van geestelijke herders in de binnenstad om zodanig ‘een plaats [te] bieden waar mensen aan durven kloppen voor hulp’ (Officiële website Oudezijds 100 2016). Er zijn meerdere initiatieven uitgevoerd door de jaren heen; er werd gereageerd op waar behoefte aan was. Eén initiatief betreft de vastigheid die nodig wordt geacht voor het voortbestaan van Oudezijds 100, waardoor in 1964 de oecumenische gemeenschap Spe Gaudentes een feit is. Hierbij leggen (nieuwe) gemeenschapsleden een gelofte voor het leven af (Officiële website Oudezijds 100 2016). In het gemeenschapsboekje “Spe Gaudentes: Regel en Constituties” (--- 2009:18) wordt het belang van gemeenschap genoemd in een tijd van individualiserende ontwikkelingen. Ook wordt de rol van de gemeenschap als gastheer van Oudezijds 100 genoemd. Hierbij zijn ontmoetingen met medemensen belangrijk. Onderliggend is de wens om verbondenheid en wederkerigheid via gemeenschapsleven te creëren, zoals nog zal blijken,

wat ook Oudezijds 100 zeer bruikbaar maakt voor ons onderzoek. Naast de rol van gastheer zijn communityleden verantwoordelijk voor de verschillende onderdelen van de gemeenschap en hebben ieder hun eigen taken. In de community wordt ook een prior gekozen om de vier jaar. Deze is ‘de eerste onder de communityleden’ volgens de huidige prior en kan onder meer in een werkkapittel van de community in belangrijke zaken de knoop doorhakken. Om lid te worden van Spe Gaudentes, moeten de jarenlange stappen doorlopen worden van medebewoner, tochtgenoot, postulant, novice, communitylid, waarbij het traject formeel bij het postulantschap begint. In de huidige community is een echtpaar novice. Tochtgenoten lopen voor minimaal een jaar mee om te kijken of het gemeenschapsleven bevalt en of ze in de community willen. Zij ondersteunen de community.

Er zijn ook officieel steeds groter wordende kringen verbonden aan Oudezijds 100, namelijk de community die met haar “broeders” en “zusters” de kern van de gemeenschap vormt, tochtgenoten, deelgenoten en vrienden. De community en de tochtgenoten zijn zogezegd harde categorieën, terwijl de andere twee categorieën vager en flexibeler zijn en met name gebruikt worden in de computer om onderscheid te maken tussen mensen die actief participeren in de gemeenschap en mensen die er op bepaalde manier mee gemoeid zijn. Daarnaast is Oudezijds 100 verbonden aan verschillende stichtingen en besturen. Gemeenschapslid zijn gaat hierbij verder dan alleen de bewoners. Oudezijds 100 wordt een werk-, bid- en woongemeenschap genoemd. Aangezien wij leefgemeenschappen als onderzoeksobjecten hebben genomen en we een relatief korte onderzoekstijd hadden, krijgt met name de woongemeenschap de aandacht, maar de werk- en bidgemeenschap zullen erbij betrokken worden als deze elkaar doorkruizen. De drie elementen staan namelijk niet naast elkaar, ze zijn sterk met elkaar verweven. Bewoners werken op allerlei terreinen vrijwillig en soms betaald in de gemeenschap en gaan naar de oecumenische gemeenschapskapel voor het ochtend- en avondgebed. Deze getijdegebeden met liturgie vormen de dagelijkse structuur en spirituele lijn in de gemeenschap.

In deze leefgemeenschap verblijven acht communityleden en een aantal van hun kinderen alsook zeven tochtgenoten en hun kinderen. Andere bewoners zijn mensen die vrijwillig voor langere tijd in de gemeenschap zijn komen wonen, al dan niet met kinderen; min of meer noodgedwongen gasten uit OpStap, het begeleid wonen-programma, met kinderen of niet; jaarlijkse fulltime vrijwilligers en andere gasten die tijdelijk blijven. Daarnaast hebben twee communityleden, de bejaarde stichters, hun onderkomen in het Friese communityhuis Maria ter Claesze en bieden daarmee een ontspannen buitencentrum voor communityleden en bezoekers (Officiële website Oudezijds 100 2016). Tot slot woont nog een communitylid elders in een bejaardentehuis. De Amsterdamse leefgemeenschap heeft verschillende panden en kent nationale en etnische diversiteit. In het Vaderhuis, drie aaneengeschakelde huizen, wonen de communityleden, afgezien van een

echtpaar dat eigenlijk in een tussenhuis intrek genomen heeft; de fulltime vrijwilligers; een aantal gasten uit OpStap en tijdelijke gasten. De oecumenische kapel van de gemeenschap is ook in het Vaderhuis te vinden. Verder zijn er naast het voornoemde tussenhuis nog zes panden. In één daarvan is Kruispost gevestigd, waar medische en psychosociale hulp te verkrijgen is voor onverzekerden en illegalen, maar ook voor toeristen. Kruispost functioneert echter grotendeels los van Oudezijds 100 als leefgemeenschap. In de andere panden wonen de tochtgenoten, de mensen die vrijwillig voor langere tijd in Oudezijds 100 zijn komen wonen en gasten uit OpStap. Hier kunnen ook tijdelijke gasten wonen. Een paradoxale constante is dat de gemeenschap fluïde is door het komen en gaan van verschillende mensen die diverse functies vervullen. Vaak wordt geschat dat er zeventig bewoners verspreid over de panden op de Wallen wonen. Al met al kent Oudezijds 100 een veelomvattende en complexe organisatie.

3. Empirisch hoofdstuk De Bondgenoot¹

3.1 “Mooi mens zijn” als collectieve ideologie

Zoals al eerder aangegeven beschouwen de leden van De Bondgenoot zichzelf als maatschappijkritisch. Door middel van gemeenschappelijk leven willen zij ingaan tegen het individualisme dat zij ervaren in de bredere samenleving en wat ook in verschillende bronnen (Brannen en Nilsen 2005 Poldervaart 2001 & Bertens 1995) beschreven wordt. Dit klinkt ook door in de collectieve ideologie van de bewoners van De Bondgenoot, daarom zal die nu uitgebreid besproken worden. De leden van De Bondgenoot zijn gericht op een “mooi mens” zijn; in verschillende gesprekken bevestigen zij dat dit als hoofdideaal van De Bondgenoot als leefgemeenschap kan worden gezien. Dit ideaal komt voort uit de spiritualiteit van de leefgemeenschap. Zoals Emmons en Crumpler (1999:20) aangeven kan religieus streven nooit volledig bereikt worden. Hierna zal blijken dat het daadwerkelijk bereiken van het spirituele doel niet als realistisch beleefd wordt door de bewoners van De Bondgenoot, tegelijkertijd geldt dat wat Emmons en Crumpler (1999:20) dat deze spiritualiteit daarmee grip op mensen kan krijgen doordat het spirituele doel nog niet behaald is. Op de inhoud van dit doel en de implicaties daarvan willen we nu verder ingaan.

Vanwege de oecumenisch christelijke achtergrond van De Bondgenoot staat de persoon Jezus zoals hij in de Bijbel beschreven wordt centraal. Willem, die al sinds de oprichting bij De Bondgenoot betrokken is en er sinds 13 jaar woont, heeft aan Daniëlle uitgelegd dat de meeste bewoners van De Bondgenoot Jezus niet als een God geworden mens zien (zoals dit binnen de christelijke traditie wel het geval is), maar als iemand die dicht bij God leefde en ‘het mens-zijn tot op het bot begrepen heeft en daarom als “mooiste mens” gezien kan worden². Door het volledig mens-zijn van Jezus is het streven om net als Jezus te leven een realistisch, in theorie haalbaar doel geworden. Dit betekent dan ook dat Jezus geen heilige positie inneemt; anderen, zoals bijvoorbeeld Martin Luther King, kunnen dan ook een bron van inspiratie zijn voor de leden van De Bondgenoot. Dit betekent voor de bewoners van De Bondgenoot dan ook dat zij ervoor kiezen om zichzelf niet als religieus te zien, maar eerder als spiritueel, aangezien zij hun eigen beleving van spiritualiteit zien als afwijkend van religieuze hoofdstromingen. Wij hebben al in paragraaf 1.4 aangegeven dat wat betreft De Bondgenoot toch gesproken kan worden van een religieuze ideologie, maar blijven de term spiritualiteit gebruiken in ons schrijven over De Bondgenoot, waarmee wij verwijzen naar de gegeven definitie van Stifoss-Hanssen (1999:28).

¹ Alle namen van informanten die genoemd worden in hoofdstuk 3 zijn geanonimiseerd omwille van de privacy van de informanten.

² Semi-gestructureerd interview met Willem op 29 februari 2016, Barneveld

Het zijn van een mooi mens houdt niet in dat er simpelweg gestreefd wordt om precies zo te worden als bijvoorbeeld “mooiste mens” Jezus. In een interview³ met Floor, de vrouw van Willem, kwam naar voren dat de invulling van “mooi mens zijn” nog helemaal open ligt, alhoewel de individuele leden van De Bondgenoot dit voor zichzelf wel invullen. Ook veronderstelt het gezamenlijk streven naar het zijn van “mooie mensen” een anti-individualistische houding, zoals blijkt uit de saamhorigheid die dit impliceert (Chan, To en Chan 2006:290). Dit zal verderop nog uitgebreider aan bod komen. Tegelijkertijd ‘kan je het [“mooi mens zijn”] nooit precies definiëren, want dan zet je het ook vast. [...] Wij zijn uit op groei, verandering, steeds weer ontdekken wat er mogelijk is als je je oriënteert op je wezenlijke mens-zijn, als je naar mijn idee, en dat leeft hier [in De Bondgenoot] ook, is dat, hoe groter mens je bent, dus hoe meer boven jezelf uit, en dus hoe meer in verbinding met God, je Schepper, des te meer kan dat [mooi mens zijn] ook lukken.’⁴ Arjen, inspirator binnen De Bondgenoot, benadrukt ook regelmatig dat ‘je alleen mooi mens kan zijn in relatie tot de ander;’ dit is de relatie met andere mensen, maar ook de relatie met God. Zonder “mooi mens zijn” te willen definiëren om ruimte te laten voor verandering en intermenselijke verschillen en in de erkenning dat een ideologie gevormd wordt in een continuerend creatief zoekproces (Blommestijn 1982:31), kan vanuit het voorgaande gesteld worden dat een mooi mens iemand is die leeft vanuit zijn hart, of liever gezegd vanuit zijn ziel. Iemand die liefde heeft voor zijn medemensen. Iemand die het wonder van het leven inziet en dit viert. Iemand die “zichzelf is” en bereid is om “groot te leven”, wat inhoudt dat iemand open staat voor spiritualiteit en zich niet alleen maar bezig houdt met de alledaagse gebeurtenissen.

Verschillende bewoners geven dan ook aan De Bondgenoot te zien als een oefenterrein voor het leven buiten De Bondgenoot en als een plaats waar men kan leren om een mooi mens te zijn. Marieke, die vorig jaar in De Bondgenoot is komen wonen, verwoordt dit heel treffend in een interview: De Bondgenoot ‘is ook een plek om tot jezelf te komen en je plaats tussen andere mensen te ontdekken, van “wie ben ik dan” en daarin te oefenen. En dan inderdaad eens lekker ruzie te maken of je te pletter te irriteren, of te vervelen, of vreselijk te kunnen lachen en te genieten, want dat kan natuurlijk net zo goed, maar dat je daar ook kan zijn, geaccepteerd wordt wie je bent, met al je gekkigheid en mooiigheid en dan, wat ik daar nog veel mooier in vindt is de spiritualiteit, want die tilt je boven het kleinmenselijke gedoe en gezeur uit’⁵. De wens om in relatie tot de ander (en tot God) mooie mensen te zijn, kan worden gezien als collectieve ideologie van de leden van De Bondgenoot, aangezien er in overeenstemming met Mannheims (1976[1936]:49-50) definitie sprake is van een collectief gedachtegoed dat het ervaren wereldbeeld van opponenten aanvecht. Alhoewel

³ Semi-gestructureerd interview met Floor op 15 maart 2016, Barneveld

⁴ Semi-gestructureerd interview met Floor op 15 maart 2016, Barneveld

⁵ Semi-gestructureerd interview met Marieke op 10 april 2016, Barneveld

niet iedereen op exact dezelfde manier invulling geeft aan “mooi mens zijn”, staat dit idee wel centraal in de dagelijkse praktijk en de onderlinge gesprekken. Ook vormt het de leidraad van waaruit men het leven op De Bondgenoot vormgeeft en het leefklimaat wil bepalen en hooghouden. We zullen nu dan ook overgaan op een bespreking van de manier waarop “mooi mens zijn” in het dagelijks leven naar voren komt.

3.2 “Mooi mens zijn” in de praktijk

Deze visie op de mens en het leven houdt voor de leden van De Bondgenoot in dat ieder mens uniek is, maar ondanks dat mensen niet gelijk zijn, zijn ze wel gelijkwaardig. Dit heeft vanzelfsprekend invloed op de hiërarchie en de beleving van hiërarchie binnen De Bondgenoot. Arjen en Eva nemen een centrale plaats in binnen De Bondgenoot, dit komt voort uit het feit dat zij een belangrijke rol hebben gespeeld omtrent de oprichting van De Bondgenoot en daarnaast heeft Eva altijd de administratieve kant van het onderhouden van de leefgemeenschap op zich genomen. Arjen zegt in een interview⁶ dat hij zichzelf zeker als leider ziet en verder dat hij van mening is dat een leefgemeenschap als De Bondgenoot een leidersfiguur nodig heeft. Hij neemt het voortouw, voornamelijk op spiritueel gebied en heeft het tot zijn verantwoordelijkheid gemaakt om over het positieve leefklimaat te waken. Blommestijn (1982:31) beschrijft ook een dergelijk patroon binnen groepen waarbij een woordvoerder voor de ideologie wordt aangewezen.

Omdat dit duidelijk in het dagelijks leven naar voren komt heeft Daniëlle in diverse interviews met bewoners gevraagd of zij hiërarchie ervaren en de antwoorden wisselen. Deze verschillen in de antwoorden lijken voort te komen uit een interpersoonlijk verschil in de definitie van hiërarchie. Iedereen, inclusief de mensen die op de voorgrond staan zoals Arjen en Eva, ziet dat er een verschil is in de invloed die mensen hebben binnen de gemeenschap, maar van de mensen die Daniëlle hierover uitgebreider gesproken heeft, ervaart niemand dat als storend. Mieneke, die al sinds de oprichting op De Bondgenoot woont, beschrijft haar visie op de situatie in een interview heel duidelijk: ‘Ik ervaar geen hiërarchie, maar sommige mensen hebben een taak waardoor zij meer op de voorgrond komen te staan of die meer van deze mensen vergt, waardoor zij automatisch ook meer gerespecteerd worden en er meer rekening met hen gehouden wordt.’⁷ Ik ben door de gesprekken en mijn eigen ervaring van mening dat het aan “mooi mens zijn” gerelateerde idee dat niemand gelijk is, maar dat tegelijkertijd iedereen gelijkwaardig is, in het dagelijks leven overeind blijft staan. Mensen worden wel verschillend behandeld op basis van hun taken binnen en inzet voor De Bondgenoot, maar niet op basis van hun persoon. Of dit als hiërarchie bestempeld wordt verschilt per bewoner, maar dat de verschillen in positie er zijn wordt over het algemeen als noodzakelijk en

⁶ Semi-gestructureerd interview met Arjen op 28 maart 2016, Barneveld

⁷ Semi-gestructureerd interview met Mieneke op 4 april 2016, Barneveld

goed gezien.

De leefgemeenschap wordt met elkaar draaiende gehouden; zonder inzet van de leden zou De Bondgenoot vanzelf ophouden te bestaan. Hier vloeit uit voort dat de leden in de dagelijkse praktijk ieder een eigen taak op zich hebben genomen, die als cohesieve sociale acties gezien kunnen worden, omdat zij er gezamenlijk voor zorgen dat de leefgemeenschap bij elkaar wordt gehouden en haar bewoners met elkaar in contact staan. Dit gaat dan bijvoorbeeld om het bieden van spirituele input, het doen van de boodschappen, het bijhouden van de administratie, maar ook het dagelijks gastheer/vrouw-schap in het “grote huis”. Uit deze taken vloeien verplichtingen en ook verwachtingen voort, wat past binnen de rechtscultuur die Kateb (1989:926) benoemt. Over het algemeen wordt aan deze verplichtingen en verwachtingen voldaan, al zijn er vanzelfsprekend regelmatig ook wat onenigheden over zaken die onderdeel uitmaken van het gemeenschappelijk leven, zoals de afwas en op tijd bij de lunch komen. Communicatie hierover verloopt redelijk soepel, normaliter worden irritaties zo snel mogelijk uitgesproken. Wat de mensen altijd weer samenbindt is de gemeenschappelijke taal die voortvloeit uit de ideologie van “mooi mens zijn”. Doordat men deze levensvisie deelt, wordt het gemakkelijker om zelfs in conflictsituaties op een fatsoenlijke wijze met elkaar te blijven communiceren, zoals ook beaamt wordt door Sosis (2000:81-82). Verder impliceert “mooi mens zijn” dat iedereen als persoon gerespecteerd wordt. Na op dit onderwerp in te zijn gegaan, wordt in een boek dat is geschreven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan van De Bondgenoot geconcludeerd dat ‘de voordelen van een leefgemeenschap opwegen tegen de nadelen. Nadelen kan je immers beperken door weer weg te gaan, maar wie niet waagt, weet ook niet wat hij mist. Men kan daar [in een leefgemeenschap] iets vinden waarvoor in onze wereld geen plaats meer is; een echt verband tussen mensen; een warme sociale wereld met behoud van mondigheid en persoonlijke verantwoordelijkheid,’ (Boonzaaijer, 2011:12). Hiermee verwijst Boonzaaijer ook weer terug naar het ervaren gebrek aan verbondenheid in de bredere samenleving dat hij wil tegengaan door gezamenlijk leven in De Bondgenoot, een proces dat ook door Shenker (2001[1986]) en Meijering et al. (2007) benoemt wordt.

Meijering en collega’s (2007:45) hebben ook beschreven hoe leefgemeenschappen een functie binnen de bredere samenleving kunnen vervullen door via de leefgemeenschap in een breder spectrum sociale cohesie te creëren. Zoals in de context al werd vermeld, kan ook De Bondgenoot gezien worden als hulpverlenende instelling, alhoewel dit tegenwoordig in mindere mate opgaat dan ten tijde van de oprichting. De leden van De Bondgenoot zijn dan ook voornamelijk gericht op de eigen gemeenschap. Uiteraard willen de bewoners van De Bondgenoot niet alleen binnen, maar ook buiten de leefgemeenschap mooie mensen zijn, dat blijkt al uit het beeld van De Bondgenoot als oefenterrein. Maar alhoewel de ideologie van “mooi mens zijn” ruimte biedt om dit ook buiten de leefgemeenschap toe te passen, wordt dit bewust niet als doel gesteld. Om het goede

leefklimaat te kunnen behouden moet naar eigen zeggen de spiritualiteit levendig gehouden worden. Ten tijde van de oprichting is daarom al besloten om voornamelijk op de eigen leefgemeenschap gericht te zijn, ten einde het doel haalbaar te maken en te houden. Arjen legde aan Daniëlle uit dat hij bang is dat de hele Bondgenoot eronder zou lijden wanneer er een breder doel gesteld zou worden⁸.

Dit betekent tegelijkertijd dat men enkel en alleen op De Bondgenoot leeft om het wonen in De Bondgenoot, wat ervoor zorgt dat het gevoel van verbondenheid met de gemeenschap groot moet zijn om er te willen blijven wonen en de drijfveer te hebben om De Bondgenoot elke dag weer tot een prettige woonomgeving te maken. De leden van De Bondgenoot lijken zich niet noodzakelijk verbonden te voelen met de leden van De Bondgenoot als wel met “De Bondgenoot”, wat blijkt uit opmerkingen als ‘we gaan vriendschappelijk om met iedereen [binnen De Bondgenoot], maar niet iedereen hoeft je vriend te zijn’. Doordat er, zeker in de beginjaren, sprake was van een snelle wisseling van bewoners, is het ook onwenselijk om de mate van verbondenheid af te laten hangen van de medebewoners. Vanzelfsprekend betekent dit niet dat men niet gericht is op de medebewoners. De volgende beschrijving van de opening van een “grote kring” laat mooi zien hoe bewoners elkaar bewust in het zonnetje zetten, waarbij steevast over “de grote dingen van het leven” die iemand tot een “mooi mens” maken wordt gesproken. Ook laat het iets zien van de gemeenschappelijke taal die voortvloeit uit de collectieve ideologie en de sfeer op De Bondgenoot:

Nu iedereen taart, ter ere van Laurens’ 40^e verjaardag, en koffie of thee heeft gepakt en een plekje heeft gevonden, wordt het langzamerhand rustig in de ruimte. Stil. Heel stil. Verwachtingsvol kijkt de groep naar Arjen. Nieuwsgierig naar wat vandaag besproken gaat worden. Stilte. Een gezellige ruimte, de grote tafels aan de kant geschoven, de stoelen in een kring, een koffietafel in het midden. Door bewoners gemaakte schilderijen aan de muur, met spotjes belicht. Stilte. Verwachting. Dan opent Arjen de kring: ‘Zo, fijn om weer hier bij elkaar te zijn.’ Een glimlach flitst over zijn door ouderdom getekende gezicht, één voor één kijkt hij de mensen in de kring aan. Instemmend gemompel, mensen knikken. Inderdaad fijn om weer in de grote kring te zijn. ‘En, Laurens, jarig zijn op grapjesdag.’ Mensen grinniken, Laurens reageert. Arjen merkt op dat er humor in het leven zit, maar hij wil ook 3 vragen stellen aan Laurens, ter ere van zijn verjaring. ‘Wat zie jij als je grootste rijkdom?’ Laurens grapt dat hij daar nog een jaartje over wil denken, maar zegt dan toch dat hij

⁸ Semi-gestructureerd interview met Arjen op 28 maart 2016, Barneveld

de grote duisternis die hij heeft doortrokken en de creativiteit waar hij mee gezegend is als zijn grootste rijkdommen ziet.

Joanneke komt binnen, haast zich zonder thee naar de lege plaats naast Laurens en fluistert een ‘gefeliciteerd’. Ondertussen stelt Arjen hem de tweede vraag, namelijk wat zijn grootste verlangens is. ‘Innerlijke vrede, die ik hoop uit te dragen door mijn schilderen en gedichten’. In de kring klinken lovende woorden voor zijn kunst, dankbaarheid ook, dat Laurens iedereen daarvan mee laat genieten. Tot slot stelt Arjen hem een vraag die Laurens lastig vindt om te beantwoorden: ‘Wat is het leerproces dat nu kostbaar is in jouw ogen?’ Na even denken volgt Laurens’ antwoord. ‘Een bepaald soort overwinning op mijn eigen moeilijke gedrag en denken, dat ik wat makkelijker kan leven, wat minder zwaar.’ De kring applaudisseert, ‘nou, je bent geslaagd, je mag door naar de volgende 40 jaar!’ wordt er gegruust. Arjen zegt dat Laurens mooi geantwoord heeft, ‘echt dicht bij zichzelf en met een grote kijk op het leven’. Laurens wil graag een gedicht voorlezen uit een gedichtenbundel die hij van Eva voor zijn verjaardag heeft gekregen. Het is een gedicht over vriendschap: ‘Mijn vrienden zijn zij die alles willen delen wat zij dag in, dag uit verbergen voor de wereld’. Arjen spreekt het compliment uit naar de kring dat zulke dingen hier gedeeld kunnen worden⁹.

Men leeft met elkaar samen in De Bondgenoot om dergelijke dingen, “de grote dingen van het leven” zoals de Bondgenoten dit zelf benoemen, met elkaar te kunnen delen en elkaar te stimuleren om mooie mensen te zijn. Hierbij zijn geïnteresseerden van buitenaf altijd welkom, er worden bijvoorbeeld ook open dagen georganiseerd. Verder staat De Bondgenoot open voor nieuwe bewoners die dezelfde levensvisie willen delen. Ook worden er woonruimte aangeboden aan een aantal vluchtelingen. Alhoewel De Bondgenoot dus intern gericht is, is er aandacht voor maatschappelijke ontwikkelingen buiten de leefgemeenschap en probeert men daarop in te spelen, wanneer dit in overstemming is met het doel van De Bondgenoot, dit is dus in lijn met wat Meijering et al. (2007:45) zeggen over de didactische functie van leefgemeenschappen. Al deze handelingen kunnen dan ook beschouwd worden als cohesieve sociale acties, aangezien zij tot doel hebben de sociale cohesie binnen De Bondgenoot en met de bredere samenleving te vergroten. Ook het samen delen van ervaringen en “de grote dingen in het leven” zoals gebeurd in de geschetste situatie is een cohesieve sociale actie, die vanwege de spirituele betekenis die de bewoners zelf aan dergelijke

⁹ Vignet geschreven naar aanleiding van de Grote Kring op 1 april 2016, Barneveld

acties toeschrijven ook kan zorgen voor het ervaren van sociale cohesie op een “dieper” niveau (Meijering et al. 2007:45).

3.3 Invloed praktisering “mooi mens zijn” op sociale cohesie

Door het gezamenlijk delen van het leven op spiritueel vlak ervaren de leden van De Bondgenoot een sterke mate van verbondenheid met elkaar, zo vertellen zij mij. Eerder werd het begrip “cohesieve sociale actie” besproken en beargumenteerd dat deze een belangrijke rol spelen in het creëren en sturen van uitingsvormen van sociale cohesie. Binnen De Bondgenoot kan de keuze voor gemeenschappelijk leven als cohesieve sociale actie worden gezien, aangezien de bewoners dit bewust doen om het gebrek aan verbondenheid dat zij ervaren in de bredere samenleving op te vullen, alhoewel de bewoners zich hier, zoals al in paragraaf 1.2 aangegeven, niet noodzakelijk telkens weer bewust van hoeven te zijn. Hieronder valt ook de grote aandacht voor spiritualiteit binnen de leefgemeenschap, waarvan de uitleving als cohesieve sociale actie gezien kan worden. Dit aspect van het samenleven verdient extra nadruk, aangezien dit door de bewoners zelf als meest samenbindende onderdeel van het gezamenlijk leven wordt aangemerkt, iets wat ook beaamt wordt door Meijering et al. (2007:45) en Sosis (2000:81-82). Naast spiritualiteit, of religie, wordt door ons in de inleiding als mechanisme van sociale cohesie ook overeenstemming genoemd (Kateb 1989:926). Zoals hierboven is betoogd, kan in De Bondgenoot overeenstemming worden bereikt door goede communicatie en een gemeenschappelijke taal. Boonzaaijer (2011:33) schrijft over het bereiken van consensus dat ‘we [in De Bondgenoot] net zo lang praten totdat we het samen eens zijn. Daarom vinden we in onze vergaderingen het persoonlijke belangrijker dan het zakelijke. Eerst komt het persoonlijke en het spirituele. Als dat goed zit, hebben we een basis om het snel eens te worden over de zakelijke punten [...] Liever een uur communiceren dan in vijf minuten iets proberen door te drukken. Waarvoor ben je anders bij elkaar?’ Hiermee geeft hij het belang van overeenstemming en communicatie aan voor het creëren van sociale cohesie binnen de eigen gemeenschap, zoals dat ook door Kateb (1989:926) al benadrukt was.

Zoals eerder aangegeven is De Bondgenoot wat betreft het creëren van sociale cohesie vrijwel uitsluitend intern gericht. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat er op de bestuursvergaderingen die Daniëlle heeft bijgewoond actief besproken werd welke mensen er waarom op De Bondgenoot mogen komen wonen, met als reden dat de aansluiting bij en verbondenheid met de leefgemeenschap zo groot mogelijk moet zijn ‘om het levend te houden’. Dit wordt gedaan door ervoor te zorgen dat er enkel mensen op De Bondgenoot komen wonen die het gedachtegoed, de collectieve ideologie van mooi mens zijn, aanspreekt. Over het algemeen gaat dit redelijk automatisch, aangezien mensen voornamelijk geïnteresseerd zijn in leven op De Bondgenoot wanneer zij dit gedachtegoed delen, maar de recente plaatsing van een vluchteling laat zien dat hier

soms bewust moeite voor moet worden gedaan. Zo is bij de plaatsing van een vluchteling specifiek gelet op de persoon en de match met De Bondgenoot.

Naast deze bewuste toelating van bewoners wordt er ook energie in gestoken om het gedachtegoed levend te houden, met name door de wekelijkse “grote kring” waarin gezamenlijk over het spirituele leven nagedacht wordt. Dit is ook het hoofddoel van het gemeenschappelijk leven voor de meeste leden van De Bondgenoot: Samen op één terrein leven, puur en alleen om met elkaar samen te kunnen leven en elkaar te inspireren om mooie mensen te zijn. Floor zegt hierover in een interview dat het niet goed is voor De Bondgenoot wanneer bewoners in De Bondgenoot blijven hangen omdat ze niets anders hebben, ‘dus dat is wel een appel, dat je elke keer voelt van, ik, maar ook de anderen, rekenen erop dat we ervoor kiezen [om actieve bewoners te zijn] en dat we anders gaan.¹⁰ Dit stipt Floor nogmaals aan wanneer zij een gesprek in de grote kring schets, waarin Jasper aangaf dat hij zijn eigen geloof en de spiritualiteit op De Bondgenoot niet meer op één lijn kon krijgen voor zichzelf: ‘Jasper had echt het gevoel van dan moeten jullie me maar wegsturen, als het niet meer wil, maar we zeiden nee, als iemand zegt ik zie het hier niet meer zetten voor mezelf, dan kun je elkaar niet vasthouden, dat is nergens goed voor en dan heb je gewoon onze zegen!¹¹’ waarmee ze aangeeft dat wonen in De Bondgenoot alleen zin heeft als je dat ook wilt. Wanneer ‘de goede geest in de zin zoals we dat zochten en nog altijd zoeken¹²’ eruit is, wordt het tijd om te vertrekken. Uit Jaspers opmerking over het niet op één lijn zitten wat betreft spirituele beleving blijkt dat het centraal stellen van “mooi mens zijn” en elkaar hiertoe inspireren ook een religieuze component in zich heeft. Alhoewel niet alle bewoners in het bestaan van een God geloven of zichzelf als christen zouden omschrijven, wordt het “mooi mens zijn” over het algemeen, in lijn met wat Silberman (2005:645) zegt over de zoektocht naar betekenis, wel in verband gebracht met spiritualiteit en een hoger doel hebben in het leven.

Dit wordt dan ook geïmplementeerd in de doelstelling van het gezamenlijk leven en leidt ertoe dat het idee van “samen leven om het samen leven” betekent dat als dit samen leven niet langer als de moeite waard wordt ervaren, in dat geval De Bondgenoot opgeheven zou kunnen worden, aangezien er buiten de gemeenschap zelf geen doelstelling ligt. Dit idee van “samen leven om het samen leven” heeft ook als gevolg dat De Bondgenoot niet gericht is op de omgeving. Weliswaar wordt er door middel van de website, nieuwsbrieven en contacten met kerkenraden, de gemeente Barneveld en zorginstellingen aangegeven dat De Bondgenoot open staat voor nieuwe bewoners, maar ook dit dient uiteindelijk een intern doel, namelijk het voortbestaan van de leefgemeenschap. Marieke legt in een interview helder uit waarom De Bondgenoot ervoor kiest om

¹⁰ Semi-gestructureerd interview met Floor op 15 maart 2016, Barneveld

¹¹ Semi-gestructureerd interview met Floor op 15 maart 2016, Barneveld

¹² Semi-gestructureerd interview met Floor op 15 maart 2016, Barneveld

intern gericht te zijn, daarbij blijkt hieruit weer het belang van spiritualiteit voor het gemeenschappelijk leven in De Bondgenoot.

Zo werkt het systeem tussen mensen [dat er conflicten kunnen zijn], dat heb je in een gewoon gezin natuurlijk ook. En als je dan niet een gemeenschappelijk iets hebt waar je op terug kan vallen, of beter gezegd een hoger niveau van iets, dan kom je daar heus niet uit. Dat is wel echt mijn ervaring. Als gezin is dat op een natuurlijke manier de liefde, de relatie die je hebt die zet je op dat hogere niveau neer, en in de man-vrouw relatie is dat de liefde, het feit dat je als je getrouwd bent dat je echt verbonden bent aan de ander, en dan kan je heel veel hebben. En hier is dat ook echt de spiritualiteit, de verbondenheid met de Geest. Dat je op een hoger niveau zegt “ja wij gaan voor elkaar”, vanuit die inspiratie, vanuit het goede zoeken, vrede, liefde, goedheid, daar zoeken wij naar. Dan kan het leven heel mooi zijn, als je leeft vanuit die geest. En dit is een plek om zo te leven, dit is een plek om zo te oefenen eigenlijk, zo zie ik het. En dat vind ik wel heel mooi, dat zie ik ook gebeuren.

Dat zie ik echt gebeuren. En daar moet ik nog aan wennen, maar dat is dus ook genoeg. Want ik heb heel erg [...] over de buitenwereld van ja, wij zitten hier lekker met onszelf gelukkig te zijn op een paar vierkante meter, en de rest van de wereld dan? En de mensen om ons heen dan? De vrouw hier op de hoek die is hartstikke eenzaam, mag die dan geen plek hebben? [...] Dat is ook wel iets wat heel erg bij mij past, heel erg op de ander gericht zijn, maar ik zie hier ook de waarde van “je bent gericht op de ander”, maar wel op die maar dertig anderen. Want de wereld is zo groot, en de problemen van de wereld zijn zo immens, dat je daar eigenlijk ook gigantisch in kan verdwalen, in vastlopen, want je kunt het niet aan, je kunt het niet oplossen. Ik denk dat dat toch ook wel de kracht is van hier [in De Bondgenoot], en soms bekriipt me dan wel het gevoel van we zitten hier lekker gelukkig te zijn [...]terwijl er ook heel wat mensen hier wonen met een beschadiging, die uit een situatie komen waarin ze het anders echt niet overleefd hadden, dus dat is ook wel de waarde die het [gemeenschappelijk leven op De Bondgenoot] heeft¹³.

In dit interview trekken we de volgende conclusie: ‘Iedereen die behoefte heeft aan deze vorm van wonen die is welkom in De Bondgenoot en in die zin is het dus niet zo dat je je afsluit van de samenleving, maar bewust kiest voor deze manier van openstellen voor de samenleving. Alleen dat

¹³ Semi-gestructureerd interview met Marieke op 10 april 2016, Barneveld

lijkt alsof je je afsluit, maar eigenlijk is dat niet zo. Je vraagt wel van mensen om naar je toe te komen, die grote stap naar de wereld toe maken dat is niet de bedoeling.¹⁴

Wanneer Marieke stelt dat de bewoners van De Bondgenoot gericht zijn op de ander, maar dan slechts op de medebewoners, geeft dit aan dat er bewust gekozen wordt om te streven naar interne sociale cohesie en daarmee tegelijkertijd niet zozeer naar extern gerichte sociale cohesie. Hieruit kan met behulp van het hierboven uitgewerkte onderscheid tussen een actieve en een passieve vorm van sociale cohesie worden gesteld dat er in De Bondgenoot sprake is van passieve extern gerichte sociale cohesie. Extern gerichte sociale cohesie is op geen enkele manier een doel van het gemeenschappelijk leven op De Bondgenoot, maar tegelijkertijd hebben de bewoners wel oog voor de bredere samenleving op de wijze die Meijering et al. (2007:45) beschrijven, wat onder andere blijkt uit het opvangen van hulpbehoevenden en vluchtelingen. Hierdoor staat De Bondgenoot ook in contact met externe organisaties; bovendien staat zij open voor “mensen van buitenaf”, zij het dus op passieve wijze, aangezien er van mensen wordt verwacht dat ze zelf naar De Bondgenoot toe komen, in letterlijke en figuurlijke zin.

De interne sociale cohesie kan enerzijds als actief als anderzijds ook als passief bestempeld worden. In eerste instantie lijkt het alsof er sprake is van actieve interne sociale cohesie, aangezien de bewoners van De Bondgenoot nauw op elkaar betrokken zijn, met elkaar meeleven wanneer er moeilijkheden zijn en de dagelijkse dingen met elkaar willen delen. Tegelijkertijd is het ook zo dat iemand niets verplicht is, deelname aan gezamenlijke activiteiten is telkens weer een (bewuste) keuze. Bewoners zullen elkaar hierin dus ook grotendeels vrij in laten, alhoewel het uiteraard gewaardeerd wordt wanneer iemand een actieve bewoner is op een manier die bij hem of haar past. Dit vrijlaten kan dus opgevat worden als teken van passieve interne sociale cohesie, tegelijkertijd kan het ook juist als actieve interne sociale cohesie worden gezien dat de Bondgenoten er telkens weer zelf voor kiezen om deel uit te maken van het dagelijks leven op De Bondgenoot. Binnen De Bondgenoot wordt het creëren van sociale cohesie dan ook voornamelijk nagestreefd in de vorm van relatie met de ander. Aangezien de betiteling actief/passief geen categorieën maar een continuüm betreft, beschouwen wij de interne sociale cohesie van De Bondgenoot als redelijk actief, aangezien er argumenten aan te dragen zijn om de interne sociale cohesie als passief te beschouwen, maar meer argumenten om deze als actief te beschouwen.

Dat er binnen De Bondgenoot sprake is van redelijke actieve interne sociale cohesie en vrij passieve extern gerichte sociale cohesie volgt logischerwijs uit de ideologie van “mooi mens zijn” en de manier waarop De Bondgenoot hier invulling aan wil geven. Zoals al eerder behandeld, is mooi mens zijn een ideologie die in principe zowel intern als extern uitgedragen kan worden, maar De

¹⁴ Semi-gestructureerd interview met Marieke op 10 april 2016, Barneveld

Bondgenoot kiest er bewust voor om het extern uitdragen van mooi mens zijn niet als doel te stellen vanwege de beperkte draagkracht van de gemeenschap, zoals door Marieke werd uitgelegd. Er kan gezegd worden dat de bewoners vrezen dat wanneer De Bondgenoten veel energie zouden steken in het extern uitdragen van hun ideologie, deze onmogelijke taak hen zelf tot minder mooie mensen zou maken. Doordat ‘je alleen mooi mens kan zijn in relatie tot de ander,’ is een actieve vorm van interne sociale cohesie noodzakelijk voor het verwezenlijken van de collectieve ideologie. De vorm van zowel de interne als de extern gerichte sociale cohesie lijken dus in overeenstemming te zijn met de ideologie en het in praktijk brengen daarvan.

Uit het voorgaande is gebleken dat de vorm en de richting van sociale cohesie binnen De Bondgenoot passen bij de collectieve ideologie. Verder werd ook beargumenteerd dat deze uitingsvorm van sociale cohesie voortkomt uit de collectieve ideologie van mooi mens zijn. Zonder deze collectieve ideologie was het mogelijk geweest om extern gerichte sociale cohesie actiever na te streven; enkele bewoners van De Bondgenoot hebben aangegeven dat zij persoonlijk een actievere mate van extern gerichte sociale cohesie een goede zaak zouden vinden, ware het niet zo dat dit niet binnen ‘het idee van De Bondgenoot past.’ Hiermee bedoelen zij duidelijk niet te zeggen dat zij zouden willen dat De Bondgenoot streeft naar meer extern gerichte sociale cohesie, maar dat zij dit mogelijk zelf wel zouden doen wanneer zij bijvoorbeeld een nieuwe leefgemeenschap zouden stichten. De hoofdreden dat deze mensen momenteel niet streven naar actievere extern gerichte sociale cohesie ligt naar eigen zeggen in de collectieve ideologie van De Bondgenoot.

Tegelijkertijd zorgt de ideologie van mooi mens zijn ervoor dat er een redelijk actieve interne sociale cohesie is. Omdat uit “mooi mens zijn” binnen De Bondgenoot logisch volgt dat ieder mens uniek is en daarmee dat iedereen volledig vrij is, zowel wat betreft gedachtegoed als wat betreft de invulling van het dagelijks leven, is de interne sociale cohesie zo actief als de bewoners actief zijn binnen de leefgemeenschap. Tegelijk komen mensen op De Bondgenoot wonen omdat zij achter de spiritualiteit en het collectief gedachtegoed staan, wat impliceert dat zij in relatie tot de ander willen staan. Om een goede relatie met de ander, in dit geval de medebewoners van De Bondgenoot, te bewerkstelligen is het nodig om actief te zijn binnen de leefgemeenschap. Omdat de bewoners van De Bondgenoot zich hier terdege van bewust zijn, dragen zij door middel van, al dan niet aan het spirituele gedachtegoed gerelateerde, cohesieve sociale acties bij aan een actieve leefgemeenschap en interne sociale cohesie. Bovendien wordt de actieve interne sociale cohesie via de ideologie door zichzelf in stand gehouden, doordat mensen die ervaren dat zij afdoen aan de collectieve ideologie uit zichzelf vertrekken.

4. Empirisch hoofdstuk Oudezijds 100¹⁵

4.1 “Christus present stellen” als collectieve ideologie

Uit de casus van Oudezijds 100 zal naar voren dat deze leefgemeenschap een geïntegreerd geheel van visies, idealen en praktische uitingsvormen kent in de vorm van een collectieve ideologie. Eerst zal uit de visies blijken dat er een gebrek aan sociale cohesie ervaren wordt door individualiserende ontwikkelingen en dat deze gemeenschap daarop wil inspelen. Dit zal besproken worden in relatie tot de collectieve ideologie. Daarna wordt beschreven hoe die ideologie gepraktiseerd wordt, zodat tot slot duidelijk zal worden dat de praktisering van de ideologie invloed heeft op de vorm en richting van de sociale cohesie van Oudezijds 100. Laten we beginnen met visies binnen de gemeenschap die een stempel drukken op de leefgemeenschap. Eén van de stichters schreef eind jaren zestig van de vorige eeuw: ‘De moderne mens [...] lijdt [...] onder de desintegratie van zijn bestaan. Hij verliest meer en meer het contact met de medemens, om de eenvoudige reden dat hij geen medemens meer ontmoet, maar alleen nog nu en dan te maken heeft met functies in menselijke gedaante’ (Boiten z.j.:21). Deze visie sluit aan op wat Bellah et al. (2008[1985]:xxxvi) aangeven over de ondermijning van een gevoel van verbondenheid. Het gemeenschapsboekje (--- 2009:18) benoemt daarnaast dat het voor de oprichting van de gemeenschap in 1964 duidelijk was geworden dat gemeenschappelijke betrokkenheid en onderlinge trouw nodig is ‘in een tijd van relatieafbraak en individualisering.’ Mesters en Borchert (1982:8) attenderen inderdaad op de roep om onder meer gemeenschap, waarbij er een nadruk ligt op het individu (Poldervaart 2001:20) en diens keuzes (Brannen en Nilsen 2005:415-416). Hier kan dan ook gewezen worden op een ervaren gebrek aan sociale cohesie door ontwikkelingen in de bredere samenleving die er volgens het gemeenschapsboekje (--- 2009:3) op gericht zijn het individu te bevrijden van de ‘als verstikkend ervaren omarming van de collectiviteit’, zoals de Kerk.

Naast dit ervaren gebrek kan ook gesproken worden van de wens om sociale cohesie te creëren in de vorm van verbondenheid en wederkerigheid als gekeken wordt naar de gemeenschappelijke visies. De oprichters wilden volgens zuster Lucie in een gemeenschap een heterogene groep bijeenbrengen waarbij het gesprek met elkaar altijd gezocht zou worden. Hier speelt een christelijk holistisch mensbeeld een rol. Onder meer wordt hierover het volgende door de zuster genoemd: ‘Het gaat niet alleen over mij [...], maar het gaat ook over mij ten opzichte van de ander en ten opzichte van God die een eenheid moeten zijn.’ Zuster Debora stelt dat christenen geroepen zijn tot

¹⁵ Omwille van de privacy van informanten zijn zij zo onherkenbaar mogelijk weergegeven in dit hoofdstuk. Aardig wat informanten zijn dan ook aangeduid met “bewo(o)n(st)er”, alhoewel dit niet de meest specifieke rolomschrijving binnen Oudezijds 100 is voor de meeste informanten. Om dezelfde reden is tevens niet gerefereerd aan de interviews, alhoewel de interviewgegevens behorend bij citaten wel bij ons bekend zijn.

gemeenschap, hoe dat er dan ook uit mag zien. Ze beschrijft als algemene lijn daarnaast ook het ideaal van de schepping als de behoefte van ieder mens om medemens te zijn en voegt daaraan toe: ‘We hebben allemaal momenten in ons leven waar we die conclusie zullen moeten trekken dat we de bemoediging, de zorg, de hulp van een ander nodig hebben. En ook hoeveel voldoening het geeft om zo iemand voor een ander te kunnen zijn.’ Met het oog op de wens om sociale cohesie te creëren die hier naar voren komt en het feit dat met de oprichting van de gemeenschap gehoor is gegeven aan de ervaren behoefte aan gemeenschappelijke betrokkenheid en onderlinge trouw kan gezegd worden dat de gemeenschap wil inspelen op het ervaren gebrek aan sociale cohesie. Dit bevestigt ook Browns (2002:5-6) observatie dat intentionele gemeenschappen aangegrepen worden waar belemmeringen zijn om noodzakelijke verbindingen met elkaar te maken.

We hebben gezien dat er sprake is van een door individualiserende ontwikkelingen ervaren gebrek aan sociale cohesie en dat de gemeenschap van Oudezijds 100 op dit gebrek wil inspelen. Hierbij wordt gewenst naar sociale cohesie in de vorm van verbondenheid en wederkerigheid. De voorgenoemde communautaire visies zijn eveneens een beschrijving van hoe binnen de gemeenschap van Oudezijds 100 de realiteit van goddelijke en menselijke relaties in de context van deze tijd waargenomen en geëvalueerd wordt, wat aansluit op wat Shenker (2011[1986]:27) als bestanddelen ziet van een ideologie in zijn beschrijving daarvan. Dit geeft dus al blijk van een potentiële ideologie. De wens om sociale cohesie te creëren betreft daarnaast een doel of toestand waarnaar gestreefd wordt en is volgens onze definitie dan ook een ideaal. Dit streven wordt duidelijk uit drie idealen die hierin samenkomen en tegelijkertijd invulling geven aan een roeping die onderschreven wordt door de gemeenschap. Die roeping betreft “(het evangelie van) Jezus Christus present stellen”. Het is een algemeen doel dat volgens onze definitie dus ook een ideaal betreft. Dit wordt door informanten soms ook zo gezien. De roeping dient in ieder geval als vlaggenstok of overkoepeling.

Zuster Lucie legt present stellen als volgt uit: ‘[Het] betekent niet “ik heb het antwoord”, maar dat je zegt: “Hier ben ik” en dat je openstaat de ander te ontvangen, te luisteren, te delen.’ Deze toelichting geeft blijk van een relatie met drie andere idealen. Zowel gastvrijheid en present zijn worden vaak genoemd als iets dat beoogd wordt door de gemeenschap. Het gemeenschapsboekje (--- 2009) wijst aanvullend op het streven om als brug te functioneren tussen de Kerk van gisteren en die van morgen alsook het verbinden van verschillende kerken en iedereen die de wens heeft verbonden te zijn met Christus. We noemen dit het oecumenische ideaal. Nu deze idealen benoemd zijn, zullen we laten zien hoe de algemene roeping als een overkoepeling dient, waaraan de drie genoemde idealen opgehangen worden en die tegelijkertijd invulling geven aan de roeping. Zuster Debora beschouwt de representatie van Christus door een gast als een basale notie die bij het present stellen van Christus hoort. Ze koppelt gastvrijheid hierbij aan het idee dat je met het ontvangen van gasten, onder wie daklozen, Christus zelf binnen zou kunnen laten. ‘Dus het is niet dat ik Hem alleen

maar representeer, ja natuurlijk daar ben ik toe geroepen, maar die ander representeert Christus ook voor mij. Daar zit altijd iets wederkerigs in.’ Boven één van de deuren in de gemeenschap staat ook dat iedereen die de betreffende deur binnenkomt, gezonden is door God. Gastvrijheid wordt zodanig wederkerig gemaakt en betreft zowel de gastheer of -vrouw als de gast.

Het tweede ideaal “present zijn” heeft te maken met het naleven van de presentie van Christus op aarde. Broeder Bastiaan geeft aan dat het idee is dat ‘God onder de mensen [kwam] wonen, Hij was er gewoon [...] en op die manier is een christen geroepen om er gewoon te zijn als christen.’ Door present te zijn, wordt Christus present gesteld. Dat de leefgemeenschap op de Wallen gevestigd is, komt volgens broeder Daan door het volgende: ‘[Het gaat erom om] als christenen present proberen te zijn in een stukje van Amsterdam waar het niet zo heel erg veel presentie kent.’ Het bekeren van “ongelovigen” is hierbij niet een doel, het gaat om met het aanwezig zijn een boodschap van hoop te bieden door beschikbaar te zijn voor de ander en te laten zien dat het leven ook anders kan zijn. Bewoonster Rianne legt dat laatste uit: ‘Gisteren zei [zuster Josephine] dat de gordijnen moesten open blijven, zodat de buurt, iedereen naar binnen kon kijken. Zo kan iedereen zien dat er hier iets gebeurt, samen eten, kapeldienst, iets wat anders is dan de rest van de buurt. Dat is het anders zijn. Je maakt een statement met jouw aanwezigheid in de buurt.’ Zowel het ideaal van gastvrijheid als dit ideaal kent een belangrijk passief element in het leggen van verbinding, omdat de ander als eerste actie moet ondernemen wat zowel geldt voor de mensen in de buurt als de gemeenschapsleden. De gedachte van de communititeit beschrijft broeder Koos ook als volgt: ‘Wij zijn hier, dus als je wilt komen moet het initiatief vanuit jezelf komen.’

Als derde komt het oecumenische ideaal aan de beurt. Zuster Lucie verklaart dat het om de “ene Kerk” of met andere woorden om eenheid gaat. Het is de bedoeling om in de eerste plaats christenen met elkaar te verbinden, maar er ligt ook het idee dat dit breder ligt als de zuster stelt: ‘De oecumene is natuurlijk interkerkelijk, maar het gaat ook over het gesprek, het gesprek tussen geloven, elkaar niet kwijtraken, maar proberen van elkaar te leren, elkaar te vinden en de overeenkomsten te zien.’ Naast dat ook wederkerigheid weer een rol in deze redenering speelt, krijgt de communautaire roeping kleur door Christus present te stellen in het zoeken van elkaar, de relatie met God, jezelf en de ander. Kortom, er is sprake van drie idealen die inhoud geven aan de communautaire roeping en die tevens, zoals al gezegd, intergerelateerd zijn door de onderliggende wens en het streven om verbondenheid en wederkerigheid te creëren oftewel door sociale cohesie als ideaal. Dit betreft een behoorlijk samenhangend geheel van visies en idealen. Later zal ook blijken dat aan de idealen bepaalde uitingsvormen gekoppeld zitten, waardoor richting wordt gegeven aan gedrag, iets wat ook onderdeel is van een ideologie volgens Shenker (2011[1986]:27).

De belangrijkste visies zijn terug te herleiden naar de stichters, waardoor er een continuerende lijn te ontwaren is. Volgens één van de zusters drukken de stichters en hun dochters

in aantal een belangrijke stempel op het communautaire en gemeenschappelijke leven en bewoonster Ella stelt dat de twee dochters de huidige spil zijn in de intentionele gemeenschap. Het is inderdaad een feit dat deze twee dochters opgevoed zijn in het gedachtegoed van de stichters en ook nog een sterke en aanwezige persoonlijkheid hebben. Dat maakt tezamen met het communiteitsboekje (--- 2009), waarin onder meer visies, de roeping en een leefregel, waaraan (nieuwe) communiteitsleden zich dienen te houden, beschreven worden dat er leidende en continuerende visies zijn die gekoppeld zijn aan doelen, wensen oftewel idealen. Deze continuering heeft zeer waarschijnlijk ook te maken met het feit dat communautaire religieuze en oecumenische noties onderdeel zijn van een beschrijvend en voorschrijvend geloofssysteem en dus naar wat Silberman (2005:644-645, 649) stelt, neigen te worden beschouwd als fundamentele, onbetwistbare waarheden. Zuster Lucie beaamt overigens dat de meeste niet-communautaire gemeenschapsleden niet weten wat de communautaire roeping inhoudt. Het zijn de communiteitsleden die zich formeel aan de roeping en de invulling daarvan verbinden. Zij zijn, ondanks hun onderlinge verschillen, de identiteitsdragers van de intentionele gemeenschap, waarbij eveneens een gemeenschappelijke taal te ontwaren is. Hoewel de mate en manier van articulatie en persoonlijke invulling onderling ook kan variëren en een ieder ook eigen idealen heeft, is derhalve een door de gemeenschap aanvaard samenhangend, op visies en gedrag betrekking hebbend, gedachtegoed oftewel een collectieve ideologie aanwezig. Die ideologie is tevens richtinggevend, waarbij sociale cohesie als doel of ideaal dat gekoppeld is aan communautaire visies een component van de ideologie.

4.2 “Christus present stellen” in de praktijk

De collectieve ideologie binnen Oudezijds 100 is dus een ideologie van de gemeenschap. Er bestaat ook een passieve houding in het onderwijs ervan. De mate van betrokkenheid, de hoedanigheid en tijd waarin de andere bewoners in de gemeenschap zijn, lijken invloed te hebben op de mate van kennis en bewustzijn van visies en idealen. Zuster Debora wijst op de functie die iemand vervult en daarbij minder of meer de identiteit van de gemeenschap vertegenwoordigt. Zij ziet de gemeenschap ook als praktische en beleidsmatige verantwoordelijke die in sterke mate bepaalt hoe het gaat en stelt daarbij het volgende: ‘Dat is dus wel een heel gezichtsbepalende en een heel duidelijke en verantwoordelijke rol, maar waarbij het essentieel is dat er gastvrijheid wordt verleend.’ Volgens haar is het als sterke identiteitsdragers moeilijk om diversiteit te behouden. De gemeenschapsleden zijn ook allemaal blank en hoger opgeleid. Anders gezegd, Oudezijds 100 wordt geleid door een relatief homogene gemeenschap die de toon aangeeft en zorgdraagt voor het reilen en zeilen van de intentionele gemeenschap. Tegelijkertijd geeft dit een heterogene groep van verschillende bewoners met diverse rollen de mogelijkheid om deel te nemen. De intentionele gemeenschap is bewust zo vormgegeven om deze manier van samenleven mogelijk te maken. Het bestaan van de gemeenschap

is hierop gebaseerd, wat het vormgeven een belangrijke sociale actie maakt. Naar hoe Weber (1968:4) het concept uitlegt, is sprake van een actie waaraan betekenis wordt gegeven door rekening te houden met een groep mensen en waarbij het de bedoeling is om te kunnen samenleven.

Aan de ene kant zorgt dit voor een duidelijk aanwezige hiërarchie. De gemeenschap houdt daarbij ook bijeenkomsten die voor het grootste gedeelte alleen voorbehouden zijn aan de eigen gemeenschapsleden. Bewoonster Rianne bevestigt dit als zij aangeeft: ‘Zij zijn het altijd die beslissen. Je bent een beetje overgeleverd aan de gemeenschap die bovenaan de hiërarchische top staat. [...] Het is net een soort black box waarin alle beslissingen worden gemaakt.’ Deze hiërarchie impliceert verschil en afstand wat leidt tot het onderscheid van twee groepen, enerzijds de gemeenschap en anderzijds de bredere leefgemeenschap, hoewel het permanente verblijf van de gemeenschap en het tijdelijke verblijf van de andere bewoners ook te maken heeft met dat onderscheid. Hierdoor zijn er twee verschillende vormen en richtingen van sociale cohesie te ontwaren waar straks meer uitleg over gegeven zal worden.

Aan de andere kant kunnen medebewoners tot op zekere hoogte vrij participeren in het gemeenschapsleven zonder diezelfde idealen te hoeven kennen en delen. Door die participatie doen ze mee, met of zonder medeweten, in het uitvoeren van de gemeenschappelijke idealen. Dit komt doordat de idealen gekoppeld zijn aan praktische uitingsvormen. Zo zet zuster Els een aantal van deze vormen die verbonden zijn aan het ideaal van gastvrijheid op een rij. Wat de leefgemeenschap aangaat, betreft dit het volgende: de inloop in de gemeenschappelijke woonkamer waar gemeenschapsleden en bezoekers elkaar ontmoeten; de oecumenisch kapel met de twee maal daagse getijdegebeden en de kleinschalige maatschappelijke opvang van OpStap waar met name Amsterdamse hulpvragers terecht kunnen in de leefgemeenschap die zou moeten functioneren als oefenschool en grote familie. Zuster Debora noemt aanvullend onder meer de gastvrijheid van het ontvangen van diverse mensen buiten de inloop om, onder wie logees, en de gastvrijheid van heel basale dingen als het dagelijkse leefritme. Het oecumenische ideaal komt ook terug in de kapel en het dagelijkse leefritme dat bestaat uit rituelen alsmede in het laten voorgaan in de eucharistie van verschillende gewijde geestelijken van binnenuit en buitenaf.

Daarentegen lijkt het ideaal van present zijn een minder aanwijsbare uitingsvorm te kennen, hoewel gezegd kan worden dat de praktische uitingsvormen van het gastvrijheidsideaal ook een vorm van presentie zijn. Het heeft ook weerslag op het gehele gemeenschapsleven. Door bijvoorbeeld mee te draaien in het vervullen van taken komen volgens broeder Bastiaan verschillende mensen die normaal niet met elkaar omgaan in contact. Broeder Daan vermeldt tevens dat mensen in gesprek met de ander iets voor elkaar kunnen betekenen. Een ander voorbeeld is dat een bewoner zich in gemeenschappelijke ruimtes beschikbaar stelt voor andere aanwezigen. Tegelijkertijd speelt hier de breder getrokken oecumene een rol, aangezien er ook conversaties

kunnen ontstaan tussen christenen en andersdenkenden. In welke mate sprake is van deelname van een persoon aan het voorgenoemde is evenwel afhankelijk van hoe vaak diegene aanwezig is en hoe open de persoon staat voor anderen, maar volkomen onttrekking is bijna niet mogelijk als niet onmogelijk. Al met al, bestaat er een vrij gesloten structuur van een relatief homogene groep boven in de bestaande hiërarchie die naar beneden toe meer open wordt en een meer gevarieerde groep toelaat, waarbij ideologie en praktijk verenigd kunnen worden zonder dat de meeste mensen dit noodzakelijkerwijs hoeven te onderschrijven of zelfs hoeven te weten.

Nu we de praktijk in de vorm van bepaalde uitingsvormen weergegeven hebben, is de ingewikkelde uitvoering van de communautaire idealen aan de beurt, zoals zich dat voordoet in het dagelijks leven. De idealen van gastvrijheid en present zijn kennen zoals eerder gesteld een belangrijk passief element. Mensen moeten zelf leren wat Oudezijds' christelijke identiteit, de complexe en fluïde organisatie en de daarbij horende gang van zaken inhoudt. Het kostte de nauw betrokken Lambert jaren om het complexe karakter van Oudezijds 100 te doorgronden, hoewel hij ook aangeeft dat dit een manier is die 'ieder individu maximaal aanspreekt op zijn eigen verantwoordelijkheid.' De gemeenschap laat de praktische uitingsvormen voor zich spreken en laat bewoners daarbij tot op zekere hoogte de eigen gang gaan. Daarbij lijkt het normaal te zijn voor de gemeenschap om vaak niet, weinig en/of gebrekkig te communiceren. Ook bestaat er veel onduidelijkheid. Dit strekt zich uit van onbestemdheid omtrent rollen, verplichtingen en taken, omdat ze kunnen verschillen per persoon en er meestal gebrekkig of niet over gecommuniceerd wordt, tot misinterpretaties en een gebrek aan controle. Er zijn zowel kleine als grote gevolgen voor bewoners.

Bewoonster Ilse heeft bijvoorbeeld drie weken de verkeerde plek schoongemaakt door gebrek aan inwerking. Terwijl zij dit nog humoristisch uiteen kon zetten, vond bewoonster Lotte haar eerste weken in de leefgemeenschap moeilijk, omdat ze de dingen zelf moest uitzoeken en niemand het haar vertelde. Daarbij heeft zij in het algemeen het gevoel dat de gemeenschapsleden niet geïnteresseerd in haar zijn en hun eigen belang voorop stellen. Zo stelde ze ook dat ze haar niet willen leren kennen en haar gebruiken om hun leefstijl te faciliteren. Bewoonster Ella is boos over het feit dat zij een taak behoorde te vervullen en dit ook deed, terwijl anderen zich daarvan ongehinderd af konden maken tot zij erover haar beklag deed. Gerelateerd aan gebrekkige communicatie zijn tegengestelde verwachtingen die eveneens zorgen voor complicaties. Zuster Lucie gaat er zo vanuit dat gemeenschapsleden verantwoordelijkheidsbesef naar anderen toe hebben als een ander iets doet wat niet goed voor hem is, terwijl bewoner Efraïm in een geval waar hij drugsgebruik van een medebewoner vermoedde er vanuit ging dat de gemeenschap het zelf wel op zou merken. Doordat meerdere mensen zo dachten, is er een bepaalde tijd niets aan gedaan. Deze gehele dynamiek heeft te maken met de eerder genoemde passiviteit in de zin dat de gemeenschapsleden het initiatief vaak bij de ander leggen en “gewoon” leven in de leefgemeenschap,

wat past bij de idealen van gastvrijheid en present zijn, maar lijkt het er ook op dat door deze manier verbondenheid en wederkerigheid ver te zoeken kunnen zijn.

Er spelen ook andere versterkende factoren een rol in de passieve houding. Bewoonster Ella en bewoner Anthonie betuigen dat er een nadruk is komen te liggen op het draaiende kunnen houden van Oudezijds 100. De nauw betrokken Lambert stelt bovendien dat veel communityleden enigszins overbelast zijn en ‘daardoor is het hun manier van werken geworden om zoveel mogelijk van zich af te stoten’ en anderen zelf in actie te laten komen. De communityleden hebben inderdaad ook een eigen gezin, werk, gemeenschapstaken en zijn verantwoordelijk voor de gemeenschap. Als Tirza vragen stelt over deze drukte aan de communityleden krijgt ze desalniettemin nuancerende antwoorden te horen, waarbij geloofd wordt in deze leefwijze. Het wordt evenwel vaak benadrukt dat het niet dé manier van leven betreft, maar een bij hun passende leefwijze. Zuster Els geeft verder wel aan dat de community overlegt over wat te doen met de drukte inzake de groeiende gemeenschap. Daarnaast erkent zuster Josephine dat het leven van de community enorm verzaamd wordt als inwonende vrijwilligers net zo kwetsbaar zijn als OpStappers, hoewel het geven van aandacht en zorg wel de opdracht is van de community. Hieruit blijkt dat dus ook dat collectieve ideologie en praktijk op gespannen voet staan, zoals Shenker (2011[1986]:29) al betuigde.

Dat niet in iedereen evenveel geïnvesteerd kan worden en dat communityleden zich niet in altijd en in gelijke mate beschikbaar stellen, lijkt ook te komen doordat zorgen ‘in de zin van op de juiste manier even positieve aandacht geven en dat even goed aanvoelen’ naar het idee van een van de bewoners niet de sterkte kant is van de community. Deze vermeldt ook: ‘We kunnen niet geven wat we eigenlijk zouden willen geven dus in die zin voldoen we nooit aan ons eigen ideaal en dan zijn er nog allerlei andere mensen die verwachtingen hebben die soms terecht zijn en soms niet terecht, maar goed, die worden ook weer teleurgesteld. [...] Als community zijn wij ook wel mensen op wie mensen verwachtingen projecteren.’ Waar inderdaad bewoonster Ella verwacht dat de communityleden degenen zijn die aandacht en liefde moeten geven, wat zij tegelijkertijd mist maar ook als potentieel aanwezig ziet, onderkent de nauw betrokken Lambert deze verwachting enerzijds, maar stelt anderzijds dat het net zo goed andere communityleden aangaat. Het is de vraag echter of dit reëel is, aangezien zij de collectieve ideologie niet per se delen. Om het voorgaande samen te vatten, de passieve houding van de community vloeit voort uit haar idealen, maar heeft ook te maken met de complexiteit en veelomvattendheid van de leefgemeenschap, de zwaarte van het dragen hiervan en een onvermogen om iedereen tegemoet te komen. Het resulteert in en versterkt onduidelijkheid, gebrekkige communicatie en tegengestelde verwachtingen die op hun beurt weer leiden tot complicaties, waaronder irritaties en het zich ongeliefd en ongezien

voelen. Dit lijkt een keerzijde te representeren van deze manier van leven, maar heeft ook met een onvolkomen uitvoering van idealen te maken.

Ondanks dit alles lukt het de gemeenschap toch om met een heterogene groep samen te blijven leven. Dit wordt zichtbaar in twee praktische uitingsvormen van het gastvrijheids-, oecumenische en, zoals eerder gezegd, ook op een bepaalde manier ook het presentie-ideaal, namelijk wat betreft de kapel en het dagelijkse leefritme wat een rituele structurering van het dagelijks leven betreft. Alle drie de idealen worden hier verenigd en ook op dagelijkse basis uitgevoerd. Het leefritme omvat overigens de kapel en laten we daarom gelden als één constante factor van stabiliteit en gemeenschapsmomenten. Zuster Debora noemt de rituele structurering, waarbij ze de kapel vanzelfsprekend includeert, ‘een bepaalde manier van liturgisch leven dat door riten, rituelen, liturgische vormen wordt bevestigd, bekrachtigd en versterkt. In die zin zijn die ook voorwaarde scheppend voor het ervaren van gezamenlijkheid.’ Het gaat hier om zaken als de rituelen bij de maaltijden, zoals het vooraf vasthouden van elkaars handen bij het gebed, de rituelen binnen de kapeldiensten, waaronder het gezamenlijk doornemen van een liturgie en de rituelen van het houden van de kapeldiensten, waarbij de dag omkapseld wordt door een ochtend- en avondgebed. Dit liturgisch leven omsluit ook het jaar met traditionele christelijke feesten die groots uitpakkt worden en waarnaartoe geleefd wordt. Ondanks dat niet iedereen even enthousiast meedoet of in dezelfde mate participeert en dat het vanwege de veelomvattendheid van Oudezijds 100 ook tijd kost om het liturgische leven te leren kennen, is er een continuerende lijn aanwezig waarin elke keer weer de mogelijkheid bestaat om in het ritme in te voegen en daarbij gezamenlijkheid of verbinding met elkaar te ervaren. Te midden van de onduidelijkheid, gebrekkige communicatie en tegengestelde verwachtingen met alle complicaties van dien combineert het dagelijkse liturgische leven dus de drie communautaire idealen en de uitvoering hiervan zorgt daarbij voor stabiliteit en gemeenschapsmomenten.

4.3 Invloed praktisering “Christus present stellen” op sociale cohesie

Hoe heeft deze praktisering van de collectieve ideologie invloed op de sociale cohesie van Oudezijds 100? Om iets te kunnen zeggen over sociale cohesie zullen we de in Oudezijds 100 belangrijkste door ons ontwaarde cohesieve sociale acties als maatstaf nemen. Eerder spraken we van het onderscheid tussen specifiek de gemeenschap en Oudezijds 100 als bredere leefgemeenschap. Hier gaan we in op de bredere leefgemeenschap. Wij willen beginnen met het gemeenschappelijk leven zelf wat in Oudezijds 100 gezien kan worden als cohesieve sociale actie. Broeder Daan betuigt bijvoorbeeld dat door gemeenschap te zijn ‘we collectief bij kunnen dragen aan de roeping en die zo vormgeven dat die ook verstaanbaar wordt voor mensen, dat mensen zich ook herkennen daarin, dat mensen zich opgevangen, opgenomen weten. Dat hangt niet op mij. Dat doen we met elkaar.’ Zodanig worden

individuen deel van een collectief door het leveren van een bijdrage samen met anderen, maar ook door opgenomen te worden in de leefgemeenschap. De verbinding met elkaar die daarbij komt kijken, is echter impliciet. Het is iets wat de meeste gemeenschapsleden niet per se door hebben en wat de communityleden met hun passieve houding gewoon laten voortvloeien uit het gezamenlijk leven. Degenen die opgenomen of ontvangen worden, participeren immers automatisch in het gemeenschapsleven en het uitvoeren van de collectieve ideologie via praktische uitingsvormen. Daarbij ontstaat ook stilzwijgend wederkerigheid, aangezien gemeenschapsleden zo de gastvrije community grotendeels onbewust helpen in het uitvoeren van de ideologie.

Die impliciete verbinding en wederkerigheid komen ook weer terug als door het samenleven gezamenlijke factoren of overeenkomsten ontdekt worden met mensen met wie dat normaliter niet zo snel zou gebeuren. Zuster Els heeft net als bewoonster Mirthe, beiden uit een ander sociaal milieu, een jong kind. Ze kunnen volgens de zuster samen naar het kinderdagverblijf lopen en hebben er allebei last van als er personeel ontslagen wordt. Zo ontstaat geleidelijk en onopvallend verbinding tussen mensen. Door te participeren in het gemeenschapsleven en het leren kennen van Tirza's persoonlijke overeenkomsten met een andere bewoner heeft zij ook een vriendschap op kunnen bouwen. Vanwege hun zeer uiteenlopende religieuze achtergronden was het normaal niet waarschijnlijk dat ze een dergelijke band zouden krijgen. Zonder dat ze het wisten, participeerden ze in het toepassen van het oecumenische ideaal en verbonden ze zich aan elkaar in een wederkerige relatie. Er kan door het impliciete karakter van de sociale cohesie die ontstaat en de niet-actieve houding die daarbij hoort, gesproken worden van passieve sociale cohesie die als onzichtbare lijn in de leefgemeenschap aanwezig is.

Bewoonster Ella en bewoonster Ilse hebben zich herhaaldelijk geuit over zaken waaraan zij zich enorm storen, waarbij Ilse vaker haar voornemen om te vertrekken met Tirza deelde. Toch zijn zij beide gebleven, omdat ze iets uit het samenleven, uit de relatie met anderen, kunnen halen. Tirza heeft het gemeenschapsleven ook regelmatig zwaar gevonden door de vele negativiteit waarmee ze door een aantal bewoners en door haar eigen soortgelijke ervaringen overladen werd. Desondanks was ze zonder dat ze het zelf wist verbonden aan anderen evenals een onderdeel van de leefgemeenschap. Dit kwam onder andere door haar aanwezigheid. Het present zijn is ook een belangrijke cohesieve sociale actie. Ondanks dat hier wederom passief verbinding en wederkerigheid wordt beoogd door de community kan het wel weer voor verbinding tussen mensen zorgen. Broeder Bastiaan observeerde dat een bewoonster zich minder ging terugtrekken en erbij kwam toen Tirza met een andere bewoner veel in de gemeenschappelijke ruimtes vertoefde. Bewoonsters Beth en Rianne hebben ook aangegeven zulk verschil te zien en zelf te ervaren door hun presentie. Presentie werkt tegelijkertijd impliciet wederkerigheid in de hand, omdat mensen wederzijds iets voor elkaar kunnen betekenen als zij aanwezig zijn, zoals het vinden van gezelschap. Het is belangrijk

hier nog eens te benadrukken dat met name de gemeenschap verbondenheid en wederkerigheid wil bewerkstelligen. Omdat de andere bewoners hier vooral onbewust in participeren, voeren de gemeenschapsleden niet alleen zelf cohesieve sociale acties uit, maar ook via anderen wat de sociale cohesie weer passief maakt, aangezien het niet actief nagestreefd wordt en geleidelijk ontstaat.

De voorgenoemde conclusie over passieve cohesie geldt evenzo voor het mogelijk maken van liturgisch leven als cohesieve sociale actie. Deze cohesieve sociale actie is vanwege de stabiliteit en gemeenschappelijke momenten waarvoor het zorgt de belangrijkste manier om passief verbinding en wederkerigheid te bewerkstelligen, ook omdat het zo mogelijk wordt om gemeenschappelijk te leven en present te zijn. Zonder het liturgische leven zou het heel moeilijk zijn om met een zo bepalende passieve houding in het gemeenschapsleven als individuen deel te worden van het collectief. Daarbij is het liturgische leven zelf sterk verbindend. Hiervoor willen we als voorbeeld het begin van een avondgebed beschrijven dat afwijkt van hoe het normaal vormgegeven wordt.

‘I would like to sing the first two parts of the song “In Christ Alone” at the beginning of the evening prayer. We will sing the last two parts at the end of it as a closure,’ geeft Astrid enthousiast aan. Zittende op een houten bank schuin tegenover Tirza vertelt ze overtuigd met haar handen gebarend over het lied. ‘There’s a light within us that will never go away!’ Astrid blikt rond naar de aanwezigen die ernstig voor zich uit kijken en in een wijde kring zitten. We omringen de symbolische attributen in de serene kapel. In het midden van de kapel staat een lessenaar met aan de ene kant een opengeslagen Bijbel en aan de andere kant een icoon waar Jezus op afgebeeld staat. Netjes daarnaast staat een altaar, in de vorm van een ronde houten tafel, met daarop een brandende zevenarmige menora en een houten kruis op een bol. Nog een stukje verder is een iconenwand te vinden met drie poorten. ‘Let’s stand,’ klinkt Astrids stem. Met haar staan de overige zes aanwezigen volgzzaam van de houten banken op. Astrid leest dan geconcentreerd en met accent op uit een opengeslagen papieren liturgieboekje in haar hand: ‘Wees hier aanwezig, God van de machten.’ De aanwezigen antwoorden gezeglijk in koor: ‘Licht in ons midden, wees onze Heiland. Doe ons herleven, doe ons herleven.’ Astrid pakt vervolgens een ander uitgeprint document ter hand en zet rustig in. ‘In Christ alone my hope is found, He is my light, my strength, my song.’ Haar nu bedaarde zangstem wordt vergezeld door zachte zoekende stemmen. Kathy en Melanie, twee bruinharige jonge dames, kijken onwennig naar het blad in hun hand. Het geluidsniveau gaat omhoog als niet veel later weer zittend ‘Taizé, number nine’ aangekondigd wordt en ‘Jésus le Christ, lumière intérieure, ne laisse pas mes ténèbres me parler’ gedecideerd en eenstemmig door de kapel klinkt. De hoofden worden gebogen als Astrid na het lied weer

even bezielde voorgaat in gebed en zegt: ‘Pour out love and grace out of our hearts to one another and the ones around us.’¹⁶

Dit stukje avondgebed onderscheidt zich van de andere gebeden die geleid worden door communityleden en andere bewoners die belijdend christen zijn in de zin dat er meestal niet zoveel verteld wordt, er nu een relatief ongewoon lied gezongen wordt en er gewoonlijk in plaats van charisma eerder sprake is van plechtige statigheid. De bindende kracht zit in het terugkomen van herkenbare rituelen, terwijl het ook nog een nadrukkelijke persoonlijke kleur kan krijgen. Deze functie van terugkerende rituelen bevestigt Sosis (2000:82) die aangeeft dat het als een middel dient om de betrokkenheid met de groep te handhaven. Bewoonster Astrid geeft een eigen aanvulling aan het avondgebed, maar blijft daarbij wel het liturgieboekje volgen. De manier van invullen lijkt de aanwezigen niet zozeer aan te spreken en zorgt voor onwennigheid. Daarentegen laat het ook zien dat er alsnog gezamenlijk gebeden kan worden door verschillende mensen, waarbij zij onbewust participeren in het uitvoeren van het oecumenische ideaal. Weer is hier sprake van stilzwijgende wederkerigheid. Meijering, Huigen en Van Hoven (2007:45) hebben gesteld dat rituelen voor een gemeenschapsgevoel zorgen. Door de community gefaciliteerde terugkomende rituelen en traditionele feesten in het liturgische leven maken inderdaad dat gemeenschappelijkheid en daarnaast verbinding gecreëerd, ervaren en behouden kunnen worden, ondanks dat de inhoud bewoners niet per definitie aanspreekt en waarbij weer geldt dat de meesten bij die gemeenschappelijkheid en verbinding niet stil zullen staan of dit beoogd hebben. Kortom, via het mogelijk maken van liturgisch leven als cohesieve sociale actie creëert de community wederom zelf en via andere bewoners passieve sociale cohesie.

Naar voren is gekomen dat cohesieve sociale acties in de vorm van gemeenschappelijk leven, present zijn en het faciliteren van liturgisch leven zorgen voor passieve sociale cohesie. Dat de sociale cohesie passief is, lijkt noodzakelijk, omdat de community degene is die met haar collectieve ideologie in feite sociale cohesie wil creëren en dit, zoals al eerder gezegd, niet per definitie geldt voor de medebewoners. Daarnaast is de sociale cohesie extern gericht door de focus naar buiten toe. Oudezijds 100 draait immers om gastvrijheid die de community biedt voor anderen, het present zijn voor anderen en het verbinding leggen met christenen van andere kerkgenootschappen en andersdenkenden. Volgens zuster Lucie biedt gemeenschapsleven tezamen met de maatschappelijke hulpverlening een makkelijke manier om interactie te hebben en om een heterogene samenleving vorm te geven. Het gaat daarom om het creëren van sociale cohesie onder de communityleden ten gunste van de maatschappij. De zuster vermeldt dat de gedachte van de stichters ook was dat

¹⁶ Vignet geschreven naar aanleiding van het vrijdagavondgebed in de kapel op 27 februari 2016, Amsterdam

het aangaan van een gesprek met elkaar verbonden is aan een evenwichtige samenleving. Eveneens vertelt broeder Daan het volgende: ‘[Het is] dat we gewoon een doorgaande lijn hebben, dat mensen komen aanwaaien, dat ze een tijdje met ons op mogen trekken en vervolgens gesterkt weer naar een ander huis mogen. [...] Dat is volgens mij precies wat van ons gevraagd wordt.’ Dit betekent dat de gemeenschap steeds mensen uit de bredere samenleving ontvangt in haar eigen huis die na verloop van tijd weer vertrekken, maar die ook weer mogen terugkomen, wat ook nog weleens gebeurt, al hoeft dit niet in de vorm te zijn van medebewoner.

Ook specifiek op oecumenisch gebied kent Oudezijds 100 passieve en extern gerichte sociale cohesie. Zo gaan de gemeenschapsleden en andere gemeenschapsleden, indien kerkelijk, naar verschillende kerken, waardoor zonder medeweten van de meeste bewoners een informele verbinding bestaat tussen de leefgemeenschap en verschillende kerkgenootschappen. Verder vervullen twee leden van de gemeenschap een zogenoemd bijzonder ambt, waardoor er zonder dat hier specifiek actie voor ondernomen wordt een formele verbinding tot stand is gekomen met de Oude Kerk Gemeente en de Amsterdamse Anglicaanse Kerk. De sociale cohesie van Oudezijds 100 als de bredere leefgemeenschap is dus passief en extern gericht. Dit lijkt echter niet op te kunnen gaan voor de sociale cohesie van de gemeenschap als afgebakende, relatief homogene kerngroep en toonaangevende leidinggevende die zorgt voor de integratie van collectieve ideologie en praktijk, terwijl samengeleefd wordt met een heterogene groep. De gemeenschapsleden houden gesloten bijeenkomsten waarbij onder meer actief alsook gericht gecommuniceerd en gediscussieerd wordt met elkaar alsook aan team-building gedaan wordt. Broeder Bastiaan vertelt over het karakter van deze kerngroep: ‘Ik ben aangetrokken door Oudezijds 100, doordat ik wist dat er een gemeenschap was waarin je alles, lief en leed deelt en je volledig aan elkaar toewijdt door een levenslange gelofte en doordat je trouw blijft.’ Hierbij komt een intensieve afstemming op elkaar kijken die vorm krijgt in de diverse gesloten bijeenkomsten. Een belangrijke cohesieve sociale actie ten behoeve van de gemeenschap lijkt dan ook uitsluiting te zijn. Er moet daarbij een jarenlange weg gelopen worden voor iemand gemeenschapslid wordt. Tevens is een tweede belangrijke cohesieve sociale actie het benutten van de religieuze ideologie van de gemeenschap. Deze geeft, zoals we in het theoretisch deel ook genoemd hebben, een specifieke gezamenlijke focus oftewel een opdracht, in het geval van de gemeenschap, die van “bovenaf” gegeven is en die samenbindt alsook de potentie heeft om de gemeenschapsleden permanent te binden. Gemeenschapsleden hebben ook de intentie permanent verbonden te zijn door de gelofte voor het leven die zij afleggen. Afsluitend kan derhalve gezegd worden dat er sprake is van actieve en interne sociale cohesie van de gemeenschap, waardoor zij als relatief homogene en leidende kerngroep via een collectieve ideologie de passieve en extern gerichte sociale cohesie van Oudezijds 100 als heterogene leefgemeenschap kan bewerkstelligen.

5. Discussie & Conclusie

5.1 Terugblik

We hebben in deze thesis betoogd dat de vorm en richting van de sociale cohesie die leefgemeenschappen creëren door de praktisering van een collectieve ideologie beïnvloed wordt. Daarvoor hebben wij eerst ondersteunde, in elkaar overlopende argumenten benoemd om dit daarna, inclusief ons centrale argument, in empirische hoofdstukken uit te werken. Voor het overzicht zullen wij deze argumenten nog een keer aanhalen. Hierbij koppelen wij stap voor stap de empirie aan besproken concepten en worden tegelijkertijd de twee door ons onderzochte religieuze intentionele gemeenschappen, De Bondgenoot en Oudezijds 100, met elkaar vergeleken. We zullen deze empirische koppeling en de vergelijking van de twee leefgemeenschappen ook toepassen bij de uitgebreide bediscussie van ons centrale argument. De vorm en richting van sociale cohesie staat centraal in deze discussie, waarbij de vorm van sociale cohesie een passief-actief continuüm betreft en we onderscheid maken tussen intern en extern met betrekking tot de richting van sociale cohesie. We zullen tevens een theoretisch model presenteren, waarna we concluderen en een aanbeveling doen voor toekomstig onderzoek.

Als eerste ondersteunende argument hebben we laten zien dat individualisme in een (post)modern tijdperk kan zorgen voor een ervaren gebrek aan solidariteit en verbondenheid, wat als een ervaren gebrek aan sociale cohesie gezien kan worden. Dit geldt ook voor de intentionele gemeenschappen De Bondgenoot en Oudezijds 100. Leefgemeenschap De Bondgenoot wordt door de eigen gemeenschapsleden als maatschappijkritisch gezien. Dit heeft te maken met leidende visies binnen de leefgemeenschap die expliciet benoemd worden. Gemeenschapsleden spreken zich namelijk uit tegen het door hen waargenomen individualisme in de bredere samenleving en dat het samenzijn lijdt onder de nadruk op het individu. De relatie met God en de ander wordt als essentieel gezien. De leidende communautaire visies binnen leefgemeenschap Oudezijds 100 komen meer impliciet naar voren. Uit interviews en de analyse daarvan wordt duidelijk dat eveneens de verbondenheid met God en medemensen als fundament gezien wordt van de eigen levenswijze, terwijl geconstateerd wordt dat we in een tijd leven waarin individualisering plaatsvindt en relaties afgebroken worden. In de ogen van de stichters van Oudezijds 100 is het gesprek met de ander juist nodig voor een evenwichtige samenleving. Er wordt daarbij verondersteld in de leefgemeenschap dat het leven anders kan. Uit deze zienswijzen kan afgeleid worden dat er een gebrek aan sociale cohesie ervaren wordt, wat tevens veel meer geëxpliciteerd wordt in De Bondgenoot dan in Oudezijds 100. Waar de bredere samenleving ook nadrukkelijk afgewezen wordt door gemeenschapsleden van De Bondgenoot en dus aangegeven wordt hoe het niet hoort, wordt binnen Oudezijds 100 geen oordeel

uitgesproken over de maatschappij. Uit de communautaire visies blijkt echter wel dat er een bepaald mensbeeld is dat vertelt wat wel – verbondenheid – en daardoor ook wat niet – individuele eilandjes vormen – goed is. Dit laatste betreft de bredere samenleving, aangezien aangenomen wordt dat het leven anders kan, anders dan blijkbaar vormgegeven wordt buiten de intentionele gemeenschap.

Voor ons tweede argument hebben wij een huidig fenomeen beschreven, namelijk dat leefgemeenschappen op het ervaren gebrek willen inspelen door sociale cohesie na te streven. Om hier verder op in te kunnen gaan, betrekken we ons derde argument, namelijk dat een collectieve ideologie, waarin het streven naar sociale cohesie geïncorporeerd kan worden, richtinggevend is in deze intentionele gemeenschappen. We spraken net over leidende visies oftewel zienswijzen die het meest een stempel drukken op de leefgemeenschappen en die gemeenschappelijk aanvaard worden. Deze visies kennen een sterke religieuze en spirituele oriëntatie en zijn gekoppeld aan idealen. We beginnen met de spiritueel georiënteerde leefgemeenschap De Bondgenoot die als erkend hoofdideaal het “mooi mens zijn” kent wat alleen kan in relatie tot God en de ander. Door relatie zou individuele groei kunnen plaatsvinden. Daarbij is sociale cohesie in de vorm van relatie als doel volgens onze definitie eveneens een ideaal. In het hoofdideaal zit dan ook het ideaal van sociale cohesie ingesloten; het streven naar relatie of verbinding wordt gekoppeld aan het streven “mooi mens” te zijn. Deze visies en het hoofdideaal vormen een samenhangend geheel dat aanwijzingen geeft voor gedrag, namelijk op een persoonlijk passende manier actief bewoner zijn. Dit gemeenschappelijk aanvaarde geheel dat gedrag informeert, vormt een spirituele collectieve ideologie. In De Bondgenoot is dus sprake van een spirituele collectieve ideologie als leidraad die sociale cohesie voor alle gemeenschapsbewoners als doel of ideaal kent en zodanig met het zoeken naar relatie het ervaren gebrek aan sociale cohesie probeert tegen te gaan.

Oudezijds 100 kent ook een dergelijke collectieve ideologie. De leidende visies in deze religieus georiënteerde leefgemeenschap zijn daarentegen niet algemeen bekend in de heterogene groep bewoners; ze zijn communair en gerelateerd aan een door de gemeenschap onderschreven roeping “Christus present stellen”. Dit is een doel en daarom volgens onze definitie een ideaal. Het ideaal is overkoepelend, aangezien het vorm krijgt door drie communautaire idealen, namelijk een gastvrijheids-, presentie- en oecumenisch ideaal. Door het onderliggende streven naar sociale cohesie in de vorm van het beogen van verbondenheid en wederkerigheid komen de voornoemde idealen samen. Eveneens geven ze richting aan gedrag door praktische uitingsvormen, zoals de rituele structurering van het dagelijkse leven, die aan de drie idealen gekoppeld zijn. De praktische uitingsvormen leggen een link tussen niet-communitaire bewoners en de visies en idealen die zij onbewust aanvaarden door onder de sturende hand van de gemeenschap te wonen en te participeren in de praktische uitingsvormen. Ook hier betreft het een samenhangend geheel dat een gidsende religieuze collectieve ideologie vormt, waarbij het willen creëren van sociale cohesie in de vorm van

verbondenheid en wederkerigheid onder de gemeenschapsleden die tijdelijke bewoners zijn de poging vormt om in te spelen op het ervaren gebrek aan sociale cohesie.

De Bondgenoot kent dus een meer horizontale ideologie, een hoofdideaal dat het ideaal van sociale cohesie includeert, terwijl Oudezijds 100 een verticale ideologie in trechtersvorm heeft, het begint met een algemene roeping die kleur krijgt door drie idealen en die samenkomen in het sociale cohesie-ideaal. Het benutten van religie en spiritualiteit oftewel een cohesieve sociale actie in de vorm van een ideologie en/of rituelen blijkt daarbij belangrijk. Het bindende middel in De Bondgenoot is voornamelijk de spirituele collectieve ideologie die de gezamenlijke behoefte aan zingeving vervult en een specifieke focus geeft die Bondgenoten ook echt bondgenoten maakt als zij ervoor kiezen deel te nemen aan het dagelijkse gemeenschapsleven en zodanig uiting proberen te geven aan hun streven een mooi mens te worden. De naar binnen gerichtheid zorgt voor nauwe betrokkenheid. Er is hierdoor sprake van een redelijk actieve, interne sociale cohesie. In Oudezijds 100 heeft de gemeenschap de sturende hand wat betreft hoe het dagelijkse leven eruit ziet, maar laat dat dagelijkse leven in de vorm van rituele structurering oftewel liturgisch leven ook voor zich spreken in plaats van de collectieve ideologie op te dringen om zo een heterogene groep in de leefgemeenschap welkom te kunnen heten en zo geleidelijk alsook onopvallend verbinding en wederkerigheid te laten ontstaan. Dit maakt de sociale cohesie in Oudezijds 100 passief. Tevens is deze sociale cohesie extern gericht, omdat gemeenschapsleden op een gegeven moment weer elders gaan wonen. Binnen de gemeenschap bestaat een actieve, interne sociale cohesie waarmee gezamenlijk de gemeenschap gedragen wordt. Een belangrijk bindmiddel is hier de religieuze ideologie.

5.2 Vorm en richting (geschreven door Daniëlle)

In deze thesis hebben we een vernieuwende invalshoek op sociale cohesie geïntroduceerd. Waar in eerdere onderzoeken, bijvoorbeeld door Kearns en Forrest (2001), Dempsey et al. (2011:292) en De Hart (2002:9), al onderscheid werd gemaakt in verschillende niveaus en dimensies van sociale cohesie, hebben wij ervoor gekozen om sociale cohesie uit te splitsen in twee verschillende vormen en richtingen. Deze benadering heeft ertoe geleid dat het mogelijk werd om beide leefgemeenschappen, De Bondgenoot en Oudezijds 100, op een zinvolle wijze met elkaar te vergelijken. Met een niveau- of dimensioneel gerichte kijk op sociale cohesie kan er binnen het niveau van een leefgemeenschap weinig uitspraak worden gedaan over de mate van sociale cohesie. Bovendien heeft een dergelijke benadering van sociale cohesie tot gevolg dat sociale cohesie niet in al zijn voorkomendheid wordt opgemerkt, aangezien de passievere of extern gerichte vormen hierbij gemakkelijk over het hoofd worden gezien, waardoor het lijkt of sociale cohesie ontbreekt. Met de door ons geïntroduceerde invalshoek is er aandacht gecreëerd voor de verschillende manieren

waarop sociale cohesie tot uiting komt. Wij willen nu een kort overzicht geven van de wijze van voorkomen van beide specificaties in zowel De Bondgenoot als Oudezijds 100.

De eerste specificatie van sociale cohesie die we hebben aangebracht is de richting van de sociale cohesie. Hierbij wordt er uitgegaan van twee mogelijkheden, te weten interne en extern gerichte sociale cohesie. Met religieuze intentionele leefgemeenschappen als uitgangspunt van deze thesis wordt er met interne sociale cohesie bedoeld op sociale cohesie binnen de eigen leefgemeenschap en extern gerichte sociale cohesie heeft dus betrekking op sociale cohesie tussen de eigen leefgemeenschap en (bepaalde organen binnen) de bredere samenleving. In de hoofdstukken over De Bondgenoot en Oudezijds 100 is naar voren gekomen dat beide gemeenschappen verschillen wat betreft de richting van sociale cohesie die voornamelijk gecreëerd wordt. In De Bondgenoot is er ons inziens met name sprake van interne sociale cohesie en slechts in zeer beperkte mate van extern gerichte sociale cohesie. Zoals in hoofdstuk 3 naar voren is gekomen, bestaat De Bondgenoot voor haar bewoners, die in principe uitsluitend op De Bondgenoot wonen om het leven op De Bondgenoot. Dit zorgt voor een sterke mate van interne sociale cohesie binnen de leefgemeenschap. De zeer beperkte mate van extern gerichte sociale cohesie wordt zichtbaar uit het feit dat De Bondgenoot wel openstaat voor invloeden vanuit en ontwikkelingen in de bredere samenleving, maar deze niet doelmatig opzoekt, er wordt slechts binnen de eigen leefgemeenschap op in gespeeld. In tegenstelling tot De Bondgenoot is Oudezijds 100 gefocust op extern gerichte sociale cohesie, wat blijkt uit de gastvrije grondslag van de leefgemeenschap en de contacten met organen buiten de eigen gemeenschap. Hierbij moet, vanwege de complexe structuur van Oudezijds 100, opgemerkt worden dat er binnen de gemeenschap sprake is van interne sociale cohesie, wat voortvloeit uit de cohesieve sociale actie van uitsluiting van niet-gemeenschapsleden en die van het benutten van de religieuze ideologie die de gemeenschap potentieel permanent samenbindt.

De tweede specificatie van sociale cohesie die door ons werd aangedragen is de vorm van sociale cohesie, waarmee bedoeld wordt op een continuüm tussen een actieve en passieve vorm van sociale cohesie. Met deze specificatie willen wij aandacht geven aan de wijze waarop sociale cohesie in de praktijk wordt gecreëerd. In het geval van de leefgemeenschap geldt dat wanneer de leden van de leefgemeenschap actief pogingen doen om sociale cohesie te creëren, waarbij niet noodzakelijk sprake hoeft te zijn van het daadwerkelijk creëren, wij dit bestempelen als actieve sociale cohesie. Andersom geldt hetzelfde voor passieve sociale cohesie, alhoewel opgemerkt moet worden dat, anders dan bij het extern/intern onderscheid, er hier sprake is van een continuüm. Dit draagt bij aan de kwaliteit van het onderlinge vergelijk, aangezien het gebruikmaken van een continuüm ruimte biedt voor nuances. De beide specificaties kunnen worden gecombineerd, waardoor er onderscheid kan worden gemaakt in de vorm van zowel interne als extern gerichte sociale cohesie. Wat betreft De Bondgenoot is gesteld dat de extern gerichte sociale cohesie die er is, passief van vorm is,

aangezien extern gerichte sociale cohesie niet tot doel wordt gesteld, en externe individuen, alhoewel zij van harte welkom worden geheten, zelf de stap naar De Bondgenoot moeten zetten. Tegelijkertijd is geconcludeerd dat er sprake is van redelijk actieve interne sociale cohesie, omdat er gestreefd wordt naar een grote mate van onderlinge verbondenheid en contact, terwijl de bewoners tegelijkertijd vrij worden gelaten om afstand te nemen van de leefgemeenschap wanneer zij dat zelf goed achten. Wat Oudezijds 100 betreft is er ook een onderscheid aangebracht, maar dan wat betreft van de gehele gemeenschap en alleen de gemeenschap. Hierover is geschreven dat er in de gemeenschap met name sprake is van actieve interne sociale cohesie, wat blijkt uit het nauwe contact dat de gemeenschapsleden met elkaar hebben en de bewuste pogingen om cohesie binnen de gemeenschap te creëren, bijvoorbeeld door team-buildingsactiviteiten. In tegenstelling tot de gemeenschap, geldt voor de gehele gemeenschap dat er voornamelijk sprake is van passieve extern gerichte sociale cohesie. Dit komt naar voren in het veelal onbewust participeren in praktisering van de ideologie, met name in het liturgisch leven van de gemeenschap.

5.3 Vorm en richting sociale cohesie sluit aan op ideologie

Dit theoretisch model waarmee onderscheid in vorm en richting van sociale cohesie wordt gecreëerd, is niet zonder reden door ons aangebracht. Wij hebben betoogd dat in zowel De Bondgenoot als Oudezijds 100 de vorm en de richting van sociale cohesie voortkomt uit de collectieve ideologie van de leefgemeenschap. Alhoewel dit tegenstrijdig lijkt, aangezien bijvoorbeeld in Oudezijds 100 sprake is van tegenovergestelde uitingsvormen van sociale cohesie door de gemeenschap en de hele gemeenschap, kunnen ook dergelijke paradoxen verklaard worden vanuit de overkoepelende collectieve ideologieën van beide gemeenschappen. Het belang van dit verband is dan ook dat het een verklaring biedt voor de vorm en de richting van sociale cohesie in de praktijk, alsook een controlemiddel om te bepalen of een ideologie nageleefd wordt. Wij zijn namelijk tot de conclusie gekomen dat, zelfs als niet alle bewoners altijd tevreden zijn met de vorm en richting van sociale cohesie binnen de eigen gemeenschap, zowel in De Bondgenoot als Oudezijds 100 de uitingsvorm van sociale cohesie in overeenstemming is met de ideologie. Wanneer dit niet het geval is, kan dat erop wijzen dat men de ideologie niet praktiseert. Overigens hoeft ook dat niet problematisch te zijn, maar het is belangrijk dat men zich ervan bewust is of een ideologie wordt gepraktiseerd. Hierbij hebben wij al vaker opgemerkt dat we bewust van praktiseren spreken in plaats van realiseren, aangezien realisering praktisch onhaalbaar is, terwijl ook het streven naar de realisering van invloed kan zijn op de creatie en de uitingsvorm van sociale cohesie.

In De Bondgenoot leven de bewoners vanuit de collectieve ideologie van “mooi mens zijn”, iets waarvan zijzelf zeggen dat dit ‘alleen in relatie tot de ander gerealiseerd kan worden’. Daarbij is de notie belangrijk dat de leden van De Bondgenoot van mening zijn dat het niet haalbaar zou zijn

om in de bredere samenleving mooie mensen te zijn in de diepere betekenis die zij voor ogen hebben. Vanwege de beperkte draagkracht van de leefgemeenschap kiezen zij er bewust voor om slechts binnen de eigen gemeenschap dit ideaal na te streven, waarbij uiteraard de houding die hieruit voortkomt ook aan de bredere samenleving getoond kan worden. Dit houdt dan ook in de praktijk in dat er sprake is van beperkte mate van passieve extern gerichte sociale cohesie, aangezien de leden van De Bondgenoot zich niet tot doel hebben gesteld om de collectieve ideologie buiten de eigen gemeenschap uit te dragen. Tegelijkertijd maakt de door de bewoners zelf gecreëerde voorwaarde dat ‘je alleen mooi mens kan zijn in relatie tot de ander’ het noodzakelijk voor het verwezenlijken van de collectieve ideologie dat, met een geringe mate van extern gerichte sociale cohesie, sprake is van actieve interne sociale cohesie. Deze is zo actief als de bewoners zelf actief betrokken zijn binnen de leefgemeenschap. De vorm en richting van sociale cohesie binnen De Bondgenoot wordt dus enerzijds gestuurd door de collectieve ideologie en anderzijds bepaald door de eigen visie op de draagdracht van de leefgemeenschap.

Binnen de leefgemeenschap Oudezijds 100 staat “(het evangelie van) Christus present stellen” centraal, wat als roeping of hoofdideaal gezien kan worden. Dit hangt samen met idealen van gastvrijheid en present zijn voor anderen alsook met een oecumenisch ideaal. Dit komt overeen met passieve extern gerichte sociale cohesie als voornaamste vorm van sociale cohesie, aangezien “present zijn” een passieve cohesieve sociale actie is, waarbij men wel door middel van aanwezigheid open staat voor de ander, maar niet noodzakelijk de ander actief opzoekt. Er is door Oudezijds 100 dan ook bewust gekozen voor de ligging op de Wallen, zodat de gemeenschap daar present zou zijn waar zij dat nodig achtten. Hierbij heeft men ervoor gekozen om niet zelf actief de straat op te gaan, maar mensen die daar behoefte aan hebben binnen te laten en hulp te bieden, in overeenstemming met de gastvrijheid die naar voren komt in het evangelie van Christus. Hiernaast wordt het evangelie van Christus present gesteld in het liturgisch leven van de gemeenschap, wat mensen aan elkaar verbindt en contact met personen of instanties buiten Oudezijds 100 noodzakelijk maakt. Dit draagt eveneens bij aan de extern gerichte sociale cohesie en komt voort uit de collectieve ideologie.

5.4 Besluit en aanbeveling

In eerste instantie lijkt het door de sterke mate van actieve interne sociale cohesie in De Bondgenoot enerzijds en de voornamelijk passieve extern gerichte sociale cohesie van Oudezijds 100 anderzijds alsof er in De Bondgenoot meer sociale cohesie is. Zoals besproken betreft dit eerder het ervaren van sociale cohesie dan het werkelijk af- of aanwezig zijn van sociale cohesie. Hierin wordt het belang van het door ons toegepaste theoretisch model zichtbaar, aangezien het de aanwezige vormen van sociale cohesie uitsplitst en blootlegt. Hierdoor wordt niet alleen duidelijk dat er in Oudezijds 100 wel degelijk sprake is van sociale cohesie, ook als dit niet direct zo lijkt te zijn, maar bovendien dat er in

De Bondgenoot ook niet op alle vlakken een even sterke mate van sociale cohesie aanwezig is. Dit verschil in uitingsvorm van sociale cohesie volgt uit de collectieve ideologieën van beide gemeenschappen, wat aanduidt dat het niet altijd relevant is om te spreken van een meer of mindere mate van sociale cohesie. De vorm en richting van sociale cohesie sluiten namelijk, wanneer zij in overstemming zijn met de collectieve ideologie, aan bij de doelstelling van de leefgemeenschap en dat is wat werkelijk van belang is. Hierbij is de mate van sociale cohesie van ondergeschikt belang ten opzichte van de uitingsvorm en haar aansluiting bij de doelstelling, die in het geval van de leefgemeenschap gerelateerd is aan een ideologie.

Waar wij ons geconcentreerd hebben op de invloed van ideologie op de uitingsvorm van sociale cohesie, is er, zoals al in de inleiding gesteld werd, sprake van een wisselwerking tussen ideologie en sociale cohesie. Om deze reden is het interessant wanneer er een vergelijkbaar onderzoek gedaan wordt naar de invloed van de vorm en de richting van sociale cohesie op ideologie, al dan niet binnen een leefgemeenschap. Verder willen wij besluiten door op te merken dat het toepassen van het door ons gepresenteerde theoretische model van sociale cohesie ons heeft geholpen met het uitsplitsen en benaderen van de aanwezige vormen van sociale cohesie zoals dit werd ervaren binnen De Bondgenoot en Oudezijds 100. Het opsplitsen van sociale cohesie in de diverse uitingsvormen kan voorkomen dat overhaast geconcludeerd wordt dat sociale cohesie, al dan niet vanwege de huidige individualiseringsprocessen in de bredere samenleving zoals aangehaald door Dempsey, Bramley, Power en Brown (2011), ontbreekt. Hiermee willen wij terugkomen op het gedachtegoed van Kateb (1989), wanneer hij stelt dat sociale cohesie niet verdwijnt door individualisme, maar dat individualisme zorgt voor een verandering in het ervaren van sociale cohesie. Om deze veranderende uitingsvormen van sociale cohesie op te merken, is het van belang om sociale cohesie zoals dit wordt ervaren nauwkeurig op te delen in verschillende uitingsvormen en die te analyseren, in plaats van af te gaan op datgene wat op het eerste gezicht af- of aanwezig lijkt te zijn.

Literatuurlijst

Barth, Fredrik

1967 On the Study of Social Change. *American Anthropologist*, 69(6):661-669.

Bellah, Robert N., with Richard Madsen, William M. Sullivan, Ann Swindler and Steven M. Tipton

2008[1985] *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life*. Berkeley: University of California Press.

Bertens, Johannes Willem

1995 *The Idea of the Postmodern: A History*. London: Routledge.

Blommestijn, Hein

1982 De Functie van Groepsideologie. *Tijdschrift voor Bezinning* 34(1):30-35.

Boiten, R.G.H.

z.j. *City-pastorie: Oudezijds 100*. Nijkerk: Uitgeverij G.F. Callenbach N.V.

Boonzaaijer, Stephen

2011 *Leven en Wonen op Eén Erf: Een Oriëntatie op een Ruimer Leven*. Barneveld: Uitgeverij Strandt.

Brannen, Julia, and Ann Nilsen

2005 Individualisation, Choice and Structure: A Discussion of Current Trends in Sociological Analysis. *The Sociological Review* 53(3):412-428.

Brown, Susan Love, ed.

2002 *Intentional Community: An Anthropological Perspective*. New York: State University of New York Press.

Castells, Manuel

1997 An Introduction to the Information Age. *City* 2(7):6-16.

Chan, Joseph, with Ho-Pong To and Elaine Chan

2006 Reconsidering Social Cohesion: Developing a Definition and Analytical Framework for Empirical Research. *Social Indicators Research* 75(2):273-302.

Cresswell, Tim

1996 *In Place/Out of Place: Geography, Ideology, and Transgression*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Dempsey, Nicola, with Glen Bramley, Sinéad Power and Caroline Brown

2011 The Social Dimension of Sustainable Development: Defining Urban Social Sustainability. *Sustainable Development* 19:289-300.

Emmons, Robert A., and Cheryl A. Crumpler

1999 Religion and Spirituality? The Roles of Sanctification and the Concept of God. *The International Journal for the Psychology of Religion* 9(1):17-24.

Fukuyama, Francis

2001 Social Capital, Civil Society and Development. *Third World Quarterly* 22(1):7-20.

Hart, Joep de

2002 *Zekere Banden: Sociale Cohesie, Leefbaarheid en Veiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Hofstede, G.

1980 *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. Beverly Hills, CA: Sage.

Hui, C. Harry

1988 Measurement of Individualism-Collectivism. *Journal of Research in Personality* 22(1):17-36.

Kateb, George

1989 Individualism, Communitarianism, and Docility. *Social Research* 56(4):921-942.

Kearns, Ade, and Ray Forrest

2001 Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood. *Urban Studies* 38(12):2125-2143.

Koenig, Harold G.

2009 Research on Religion, Spirituality, and Mental Health: A Review. *The Canadian Journal of Psychiatry* 54(5):283-291.

MacDonald, Kevin

1988 *Development in a Wider Context*. New York: Plenum Press.

Mannheim, Karl

1976[1936] *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*. Louis Wirth and Edward Shils, trans. London: Routledge & Kegan Paul.

Meijering, Louise, with Paulus Huigen and Bettina van Hoven

2007 Intentional Communities in Rural Spaces. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 98(1):42-52.

Mesters, Pierre, en Bruno Borchert

1982 Wat Er Zo Links en Rechts van Gemeenschap Verwacht Wordt. *Tijdschrift voor Bezinning* 34(1):8-23.

Officiële website De Bondgenoot

<http://www.bondgenoot.nl/>. Laatst geraadpleegd op 23 juni 2016.

Officiële website Oudezijds 100

<http://www.oudezijds100.nl/>. Laatst geraadpleegd op 23 juni 2016.

Poldervaart, Saskia

2001 The Concepts of Utopianism, Modernism and Postmodernism, Community and Sustainability. *In Contemporary Utopian Struggles: Communities between Modernism and Postmodernism*. Saskia Poldervaart, Harrie Jansen, and Beatrice Kesler, eds. Pp. 11-30. Amsterdam: Aksant.

Prins, Erika, en Sam Verheij, red.

2005 Muziek: Leve(n) Dat het Anders Kan. Zutphen: Van der Meer.

Shenker, Barry

2011[1986] Intentional Communities: Ideology and Alienation in Communal Societies. Taylor & Francis e-Library edition. London: Routledge & Kegan Paul.

Silberman, Israela

2005 Religion as a Meaning System: Implications for the New Millennium. *Journal of Social Issues* 61(4):641-663.

Sosis, Richard

2000 Religion and Intragroup Cooperation: Preliminary Results of a Comparative Analysis of Utopian Communities. *Cross-Cultural Research* 34(1):70-87.

Stifoss-Hanssen, Hans

1999 Religion and Spirituality: What a European Ear Hears. *The International Journal for the Psychology of Religion* 9(1):25-33.

Stokvis, Ruud

2014 *Lege Kerken, Volle Stadions: Sport en de Sociale Functies van Religie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Weber, Max

1968 *Economy and Society, Volume 1*. New York: Bedminster Press.

Wilkinson, Derek

2007 The Multidimensional Nature of Social Cohesion: Psychological Sense of Community, Attraction, and Neighboring. *American Journal of Community Psychology* 40(3-4):214-229.

2009 *Spe Gaudentes: Regel en Constituties*. Uitgave van Gemeente Spe Gaudentes.

2016 *Nieuwsbrief voorjaar 2016: De Bondgenoot*.